"הספורטאים הצעירים" מלמדים את ילדי ישראל על ספורט, אידאולוגיה ופטריוטיות לאומית

ענת קדרון

תקציר

במאמר זה נידונה סדרת הספרים "הספורטאים הצעירים" מאת שרגא גפני (אבנר כרמלי), שנכתבה ופורסמה בישראל בין השנים 1960 ל־1995, והייתה הסדרה הראשונה בספרות העברית לילדים שהעמידה במרכזה גיבורים ספורטיביים. הסדרה, שזכתה לפופולריות עצומה אך גם לביקורת חינוכית נוקבת, משמשת מקרה בוחן לבחינת האופן שבו הספורט, כפי שהוא מתואר בספרות הפופולרית, היה זירה לעיצוב אידאולוגי, מוסרי ופוליטי בחברה הישראלית בעשורים הראשונים למדינה. באמצעות ניתוח תוכני ותרבותי של ספרי הסדרה המאמר מראה כיצד עוצבה דמות הספורטאי הצעיר כהתגלמות של ה"צבר": המגרש הספורטיבי מתפקד כמטפורה לשדה הקרב הלאומי, והמאבק הספורטיבי מתואר כהמשך ישיר של הגבורה הציונית. גפני ממזג בין אתוס הספורט המודרני, הכולל מצוינות, הוגנות, התמדה ומשמעת, לאתוס ההקרבה הלאומית, ובכך יוצר מודל של נוער מגויס המשמש כלי חינוכי לעיצוב זהות קולקטיבית. לצד זאת מתגלים גם קונפליקטים מהותיים: הפער בין הפופולריות של הסדרה בקרב הקוראים הצעירים והוריהם לביקורת הממסד החינוכי והספרותי על סגנון כתיבתה ועל המסרים הפוליטיים שבה, אשר הוגדרו אינדוקטריניים; המתח בכתביו של גפני בין מגמות פטריוטיות מובהקות לביטויי ביקורת סמויים כלפי החברה הישראלית המשתנה; הפער בין הערכים האוניברסליים שהספורט מגלם לעיצובם כערכים לאומיים; הסתירה בין תפיסת הספורט ככלי חינוכי מגייס (בתרבות ובספרות הפופולרית) להיעדרו מהחינוך הפורמלי; וכן המתח המגדרי בין גיבורים גבריים אקטיביים לדמויות נשיות הנותרות בתפקידי משנה. באמצעות קריאה תרבותית־היסטורית בסדרה מועלית במאמר הצעה לראות ב"ספורטאים הצעירים" לא רק ספרות ילדים פופולרית, אלא גם טקסט חברתי־אידאולוגי מרכזי בתולדות תרבות הספורט בישראל, ונידון גם השימוש אשר נעשה בה לעיצוב מושגים של נעורים, פטריוטיות ומגדר בתרבות הישראלית בין שנות השישים לשנות התשעים.

מילות מפתח: **ספורט, ספרות פופולרית, ספרות ילדים, חינוך לאומי, אינדוקטרינציה פוליטית**

מבוא

הספרות העברית לילדים ולנוער נתפסה עד שנות השמונים בעיקר ככלי מחנך ומגויס לבניית פטריוטיזם ציוני ולגיבוש דמות הנוער הלאומי. עם זאת, דמות הספורטאי הצעיר לא הופיעה כמעט במרכז השיח התרבותי והחינוכי. במשך השנים השתנה מודל הגיבורים בספרות זו ממודל גבורת הנעורים והלאומיות הצברית למודל המאפשר דיון מעמיק בשאלות זהות, מגדר ושייכות בחברה המשתנה. במאמר זה נבחנת סדרת הספרים הראשונה בעברית שהציבה במרכזה גיבורים ספורטיביים, סדרת "הספורטאים הצעירים" מאת שרגא גפני (אבנר כרמלי). הסדרה זכתה להצלחה רבה בקרב הקוראים, אך ספגה ביקורת מצד הממסד החינוכי והספרותי. היא משקפת ניסיון לעצב מודל של נוער מגויס, ניסיון המשלב בין תפיסת הספרות ככלי מחנך הגמוני למסרים פוליטיים שלא תמיד היו בקונצנזוס. נוסף על כך עולה במאמר מתיחות בין הפופולריות של הכדורגל בעשורים הראשונים של המדינה להיעדרו המדובר במערכת החינוך ובספרות

הקנונית. בלב המאמר ניצבות שתי שאלות: הראשונה נוגעת לייחודיותו של הספורט ביצירת הדימוי הקולקטיבי ולהעברת מסרים פוליטיים באמצעות ספרות מגויסת פופולרית לילדים. השנייה עוסקת בקשר שבין פופולריות ספרותית להגמוניה פוליטית, שכן כפי שיוצג להלן, גפני לא הסתפק בהעברת ערכים פטריוטיים וקונצנזואליים הנוגעים לדמות הנוער הרצוי, אלא שילב ביצירתו גם מסרים אידאולוגיים ופוליטיים גלויים שחלקם לא היו בקונצנזוס ציבורי בתקופת כתיבת הספרים ואף חתרו תחת עמדות המדינה הרשמיות (Rose, 1992 [1984]).

על ספורט, ספרות וחינוך

השימוש בספורט, במיוחד בסיפורי ספורט, כאמצעי חינוכי בספרות ילדים ונוער הפך בשנים האחרונות לשכיח ביותר ראו דיון והפניה לספרות אצל: (Lewis & Rodesiler, 2020). ספורט הפך לאלמנט מרכזי בספרות הנוער, והוא משקף קשר הדוק לתרבות ככוח חברתי, תרבותי ופוליטי. גיבורי הספורט היו לדמויות מפתח המשקפות תהליכים חברתיים רחבים, דמויות אשר עומדות במרכז סיפורי גבורה המרתקים גם את מי שאינם עוסקים בספורט ישירות (צימרמן 2017; Nathan, 2021). לעיתים החיבור בין ספורט לסוגיות סוציו־פוליטיות מקבל אופי ישיר בעקבות שימוש של ספורטאים רבים בבמות ציבוריות כדי להביע עמדות פוליטיות וחברתיות ולעסוק בזהות לאומית או אתנית. תהליכים אלה חיזקו את מעמדם של גיבורי הספורט כמושא להזדהות חברתית ואת השפעתם החינוכית על צעירים (Lewis & Rodesiler, 2020).

המושג "גיבור ספורט" דורש הבהרה. השימוש המודרני במושג "גיבור" מתייחס לאדם הנערץ בזכות התגברותו על אתגר קשה או הודות למעשה טוב שעשה (גפן ולוי, 2003), והוא משמש מודל השראה בזכות תכונותיו המוסריות, המשתנות מזמן לזמן ומתרבות לתרבות (Zimbardo, 2011). כרמי מבחין בין ידועני ספורט, הזוכים למעמד ולעיתים גם לעושר בזכות הישגים ספורטיביים יוצאי דופן, לגיבורי ספורט, שהישגיהם מתבטאים בהגשמת ערכים חברתיים ולאומיים בתוך הזירה הספורטיבית ומחוצה לה (כרמי 2025; Reid, 2017). גיבורי ספורט אינם רק מצטיינים פיזית אלא גם נושאים מסרים חינוכיים ותרבותיים: הם משמשים מודל לחיקוי ומגבשים נורמות ערכיות ומוסריות, ובכך הם תורמים לעיצובה הערכי של החברה שבתוכה הם פועלים. ככל שהספורט הפך למרכיב תרבותי מרכזי, והדרמה הרגשית של ההתמודדות הספורטיבית יצרה תחושות הזדהות רחבות, כך הלכה והתחזקה ההתייחסות אל גיבורי הספורט, הממשיים והדמיוניים, כאל דמויות מחנכות ומעצבות זהות וערכים חברתיים. לפיכך לא מפתיע כי ספרים רבים בעלי אוריינטציה חינוכית־חברתית, ובמיוחד ספרות לצעירים ולנוער, מעמידים את גיבורי הספורט במרכזם בתור אמצעי להנחלת ערכים ולעיצוב החברה הצעירה.

מאז ראשית הופעתה ספרות הילדים והנוער נושאת ייעוד חינוכי ברור. ג'ון ניוברי, בספרו A Little Pretty Pocket Book (Newbery, 1744) הגדיר את ספרות הילדים ככלי חינוכי תוך כדי מתן הנאה (פוסטמן, 1986, עמ' 28-40; שיכמנטר, 2016, עמ' 27-30). תפיסות הילדות בהתאמה לאידאולוגיה החינוכית משפיעות עד היום על יצירת ספרות ילדים ונוער בישראל ובעולם (פוסטמן, 1986; שביט, 1996). בהקשר זה, ספרות הספורט מוצגת כתחום שבו גבולות הילדות נבחנים ומתרחש תהליך של "בגרות מואצת" שבו גיבורי הספורט נדרשים לגלות

אחריות, קור רוח, אומץ ונאמנות לקולקטיב, תכונות המאפיינות את עולם המבוגרים, ובכך הם מטשטשים את הגבולות המסורתיים בין ילדות לבגרות (כרמי, 2025; Reid, 2017).

לדברי שביט, אפשר לזהות שתי דרכי ייצוג מרכזיות להבנת התפיסה התרבותית של הילדות: האחת בייצוגי הילדים ובתכונות המיוחסות להם בטקסט, והשנייה בהנחות היסוד לגבי קהל היעד, כלומר הילדים הנמענים, כפי שהן משתקפות בטקסט (שביט, 1996, עמ' 67-122). רגב מוסיף כי גם בחברות דמוקרטיות ופתוחות יותר, שבהן התרחקה ספרות הילדים ממסרים ישירים, העיסוק במסרים חינוכיים נותר בעינו, אך הוא מועבר לעיתים קרובות במסרים מרומזים ובסַבְטֶקסט באמצעות השפה והייצוגים התרבותיים (רגב, 1992).

הספורט גויס למטרות חינוכיות רק בראשית שנות השלושים של המאה העשרים (Reid, 2017). מי שנחשב ל"אבי ספרות הילדים הספורטיבית" הוא העיתונאי ושדרן הספורט האמריקני ג'ון טוניס (1889-1975) (Cart, 2010). ספרו הראשון, "נערה אמריקנית" (American Girl, 1930), עסק בחייה של שחקנית הטניס עטורת הפרסים הלן וילס מודי (Helen Wills Moody). בהמשך פרסם למעלה מעשרים ספרים על גיבורי ספורט אמיתיים ומדומיינים, שבאמצעותם ביקש לחנך לערכים אוניברסליים של כבוד, אמפתיה, אומץ, הוגנות, יושרה ואחריות (Edgington, 1996).

במשך השנים פורסמו עוד ספרים רבים: בחלקם ניצבו במרכז גיבורי ספורט מוכרים, שבאמצעות סיפור חייהם המחברים ביקשו להעביר מסרים חינוכיים; באחרים גיבורים דמיוניים המזקקים את המסרים בתכונותיהם ובהתנסויותיהם הספורטיביות (Crowe, 2004; Suico, 2020). רבות מיצירות אלו משתייכות לספרות הפופולרית לילדים, שבה מוצגות חבורות ילדים אמיצים, הוגנים וחכמים מהמבוגרים, הפועלים ללא פיקוח המבוגרים ובכך מערערים לכאורה על ההיררכייה החברתית, אך למעשה מחזקים את ערכיה (שביט, 1996, עמ' 265-278; שיכמנטר, 2016, עמ' 109).

ניתן לחלק את ספרות הספורט לשתי קטגוריות: באחת העיסוק הוא בזהות אישית וחברתית ובערכים אוניברסליים של שוויון, הוגנות ומאבק בדעות קדומות ובגזענות; ובשנייה ההתמקדות היא בערכים לאומיים של פטריוטיזם ואהבת הארץ, תוך כדי שימוש בספורט כביטוי לרוח העם ולייחודו. בארצות הברית הפכה ספרות ספורט לנוער פופולרית במיוחד בשנות השמונים והתשעים ושימשה זירה לעיסוק בסוגיות כמו גזענות, מעמד סוציו־אקונומי, מגדר ופגיעות מיניות (Boehm, et al., 2020; Cocchiarale & Emmert, 2004; Dominguez & Dominguez, 2020; Lewis & Rodesiler, 2020). סופרי ילדים פופולריים ועטורי פרסים השתמשו בפופולריות של הספורט כדי להציג לקהל הצעיר ערכים חברתיים שביקשו לקדם. רבים מהספרים התמקדו בגיבורים יחידים המתמודדים עם חוליי החברה ומצליחים לגבור עליהם. בספרים אלו הודגשו הזהות האישית, כוח ההתמדה ויכולת ההתמודדות שאפיינו את הגיבורים האלה (Jones et al., 2107). ספרים שנכלל בהם עיסוק בנושאים שנחשבו לקונצנזוס, כמו מאבק השחורים, זכו להצלחה גדולה. כך למשל ברומן הביכורים של רוברט ליפסייט מסוף שנות השישים, The Contender, מתואר אלפרד ברוקס, צעיר אפרו־אמריקני מניו יורק המתמודד עם בעיות סוציו־אקונומיות וזהותיות באמצעות האגרוף (Lipsyte, 1967). גם בספר Slam! מאת וולטר דין מאיירס מסופר על נער אפרו־אמריקני המתמודד עם דעות קדומות ועם גזענות באמצעות כדורסל (Myers,

1996).[1] לעומת זאת ספריו של כריס קרוצ'ר, שיש בהם גם עיסוק בנושאים שנויים במחלוקת כמו מגדר והומוסקסואליות למשל: (Crutcher, 1983, 1986, 1991), עוררו קריאות לצנזורה, ובחלק מהספריות הוסרה הגישה אליהם בטענה לחשיפה למציאות קשה ולשפה בוטה (Cockett, 1995; Cole, 2009, p. 74).

בכתיבה לאומית מגויסת נעשה שימוש בספורט כסמל לבגרות, למחויבות ולאחדות לאומית באמצעות אירועים טקסיים והישגים בין־לאומיים (בן פורת, 2015א; Archetti, 1994; Bairner, 2009), ולרוב מודגשים בה קשרים רחבים וקהילתיים על פני קשרים פרטיים (Jones et al., 2107). מטרתה איננה בירור זהות אישי מעמיק או סיוע בתהליך ההתבגרות, אלא גיוס הנוער למערכת אידאולוגית שהמבוגרים מובילים ולחיזוק מחויבותם לנרטיב הלאומי (משיח, 2001).

כתיבה מגויסת עם עמדות פוליטיות ברורות נוטה לעורר הזדהות עם עמדות אלו מתוך הזדהות עם הגיבורים המחזיקים בהן. ההזדהות עם דמות הגיבור מטשטשת מאבקי כוח, ובמקרים של עימותים פוליטיים אף מעמעמת את מאבקי השליטה והכיבוש (Hürlimann, 1967). בשיח הפוליטי המיוצג בספרות זו יש הימנעות מדיונים שעלולים להביך את עולם המבוגרים, ובכך הוא מחזק את מעמדה ואת זכויותיה של קבוצת ילדים מסוימת, אותה קבוצה שהסיפור יוצר עימה הזדהות (נודלמן, 2014). במילים אחרות, הפוליטיקה שספרות זו מציגה היא "פוליטיקה שקופה", כזו הנמצאת בקונצנזוס או מוצגת ככזו ואינה מעוררת שיח ביקורתי, פולמוס ציבורי או בחינה מחודשת של הנחות יסוד פוליטיות (משיח, 2018, עמ' 30).

שאלה מרכזית היא קהלי היעד: האם ספרות זו פונה בראש ובראשונה לילדים או דווקא למבוגרים המתווכים אותה ומשתמשים בה ככלי פדגוגי ואף פוליטי (שיכמנטר, 2016, עמ' 63). דורה ו' סמית (1893-1985), מחלוצות חקר ספרות הנוער, ראתה בספרות לנוער אמצעי חשוב להסתגלות חברתית ולבניית זהות והדגישה את הצורך להתאים את הספרות לפסיכולוגיה של גיל ההתבגרות. היא המליצה להשתמש בספורט ככלי לעורר עניין ולפתח זהות וערכים. רומנים על משחקי ספורט ושיתוף פעולה נחשבו בעיניה דרך טבעית לשקף חוויות מתבגרים ולעודד ערכים כמו עבודת צוות, הישגיות הוגנת וביטחון עצמי. תרומתה עיצבה את ההכרה הרווחת כיום בקרב חוקרים, מחנכים וסופרים, כי ספרות ספורטיבית לנוער היא כלי משמעותי לפיתוח קריאה, זהות ומעורבות חברתית (Monseau, 1991; Pavonetti, 1996). בעקבותיה גם נכנס העיסוק בספרות ילדים ונוער, בין היתר בתחום הספורט, לתוכניות להכשרת אנשי חינוך (Brown & Rodesiler, 2016). במחקרים אחרים נשמעת קריאה לטיפוח ספרות הספורט לצעירים במטרה לעודד פעילות ספורטיבית ממשית בקרב צעירים ולקדם מדיניות של נגישות למתקני ספורט (Santos, 2024).

בחברה העברית הציונית הייתה ספרות הילדים חלק בלתי נפרד מההתעוררות הלאומית והתגייסה למהפכה התרבותית־פוליטית. בזמני משבר ומעבר שימשו ילדי העם כסמל ללידה

[1] וולטר דין מאיירס (1937-2014) פרסם יותר ממאה ספרי ילדים, מרביתם עסקו בילדות עירונית והושפעו מילדותו בהארלם, ניו יורק. מאיירס נודע כפעיל למען כותבים ממוצא אפרו־אמריקני ופעיל בתנועות למען זכויות השחורים. על ספריו ראו למשל באתר ספריית הקונגרס: https://guides.loc.gov/youth-ambassador-walter-dean-myers/selected-bibliography.

מחודשת ולעתיד, ו"ילדי המהפכה - הצברים" נדרשו לשאת על כתפיהם את האחריות לתחייה הציונית. בהתאם לכך הם חונכו למרטירולוגיה ולהקרבה למען הקולקטיב (משיח, 2000). הפנייה לילדים באמצעים תרבותיים נתפסה כמרכיב מרכזי בתפיסת העתיד הלאומית, וספרות הילדים הציבה עצמה כסוכנת מפתח בעיצוב "הילד העברי החדש" ובבניית חברה לאומית עברית (אלמוג, 1997, עמ' 54; שטיינמן, 2006; Darr, 2018, pp. 14-19).

כתיבה מגויסת זו, שבן־גוריון כינה "השתבצות במאמץ הכללי של המדינה", נמשכה גם בעשורים הראשונים לאחר הקמת המדינה ונשאה לעיתים קרובות אופי של ספרות חניכה. בספרות זו מופיעה דמות סמכותית ומחנכת המסייעת לצעירים בבחירת דרכם (שחם, 2001; שטיינמן, 2006; Eliade, 1965). בשנות העשרים והשלושים מרבית סופרי הילדים היו מורים ומחנכים בהשכלתם, והיצירות שכתבו שאפו להבטיח את המשך המהפכה הציונית באמצעות עיצוב ילדות "ארץ־ישראלית" שעצם קיומה ישמש ראיה להצלחת המפעל הציוני. עיצוב זה כלל הן היבטים פיזיים כגון לבוש ומראה הן היבטים ערכיים: יחס לטבע ולסביבה, כללי התנהגות במישור הציבורי ובמישור הפרטי וצריכת תרבות "נכונה" (דר ואחרות, 2007, עמ' 22-23).

חלק מהאתוס כלל עיצוב הגוף היהודי החדש, ולכן שולבו גם ספורט וחינוך גופני במאמץ זה (כרמי, 2020). על מקומו של האתוס הגופני ועל ניסיונות הציונות לאמץ את מושג "יהדות השרירים" נכתב רבות, ודי אם נזכיר כאן שהאתוס הציוני נשען על האתוס הספורטיבי המודרני ועל הערכים החברתיים שהוא מייצג (חריף, 2011; לוי, 2009; קאופמן, 2007; קאופמן וחריף, 2002). ספרות חניכה שעסקה בספורט ובתרבות הגוף הייתה שכיחה, ודוגמה לכך היא ספרו של מאיר בניהו "כך אהיה חזק" (1962), שבו מתואר תהליך ההתבגרות של הגיבור דרך שלושה נרטיבים מנחים: יהדות השרירים (באמצעות גיבורי ספורט יהודים), ציונות ותקומה (באמצעות גיבורי ספורט ארץ־ישראלים) וסוציאליזם (באמצעות התאגדות "הפועל") (כרמי, 2020).[2] כפי שמראה דר, רבים מספרי התקופה שילבו אלמנטים אופייניים לספרות ילדים פופולרית בהקשר ציוני. בולטת במיוחד הצגת עולם הילדים כ"עולם של יתומים" המתנהל באופן עצמאי, מטפורה ליכולתם להשתלב בתרבות המקומית ולהיות סוכנים אקטיביים המובילים ומחזקים את ערכי הציונות (Darr, 2018).

בעקבות המעבר למדינה ובייחוד לאחר ביטול הזרמים הפוליטיים בחינוך (1953) פחתה הפוליטיזציה של חיי הילדים וכתיבתם, והספרות הרשמית התרחקה מהנרטיב הלאומי המגייס והמיליטריסטי והעדיפה עלילות משפחתיות ובורגניות. לעומת זאת הספרות הפופולרית המשיכה להתבסס על קו מגויס ומיליטריסטי גם בעשורים הבאים (דר ואחרות, 2007, עמ' 22-23; Darr, 2012). דוגמה בולטת היא סדרת חסמב"ה מאת יגאל מוסינזון (שהתפרסמה בשנים 1949-1994), שכללה ארבעים וארבעה ספרים המתארים חבורת ילדים הפועלת בשירות היישוב ולאחר מכן המדינה נגד אויבי ישראל או נבלים בין־לאומיים (Baram Eshel, 2018).

על רקע זה מתבלט ייחודה של סדרת "הספורטאים הצעירים", שהיא המוקד של מאמר זה. שרגא גפני (1926-2012), מחבר הסדרה, היה מן הסופרים הפופולריים והפורים ביותר של

[2] בניהו ניהל את מדורי הספורט הראשונים בעיתונים "הארץ", "דבר", "עוזנו", "ספורט לעם" ו"עתידות" וכן ערך את כתב העת "החינוך הגופני".

ספרות הנוער הפופולרית בישראל. יליד תל אביב, הצטרף בגיל ארבע עשרה ללח"י ובמלחמת העצמאות שירת בחטיבת גבעתי. הוא נמנה עם דור של סופרים ועורכים רבים שהיו ותיקי המחתרות והמלחמה (למשל אוריאל אופק, בנימין תמוז, יגאל מוסינזון ואפרים תלמי). ב־1953 הצטרף גפני לירחון צה"ל "מערכות" ובהמשך עבר למחלקה להיסטוריה של המטכ"ל. לצד כתיבה למבוגרים ותרגומים פרסם יותר מ־150 ספרי ילדים, בהם "עולם התנ"ך לילד", וסדרות רבות תחת שמות עט מגוונים: איתן דרור, יגאל גולן, אבנר כרמלי והידוע ביותר - און שריג, שבשמו כתב את "דנידין הרואה ואינו נראה". נוסף על כך תרגם את הסדרות הפופולריות של אניד בלייטון, "השביעייה הסודית" ו"החמישייה המפורסמת". כבספרות ילדים פופולרית, גם בספריו פועלים הילדים ללא פיקוח מבוגרים. הם מוצגים כאמיצים, הוגנים וחכמים מהמבוגרים, ולכאורה מערערים על ההיררכייה החברתית, אך למעשה מגויסים לנרטיבים ההגמוניים שהמבוגרים מבקשים להנחיל. גפני ראה בכתיבה לילדים שליחות חינוכית. בריאיון מאוחר ציין שסופר הילדים חייב להיות בעל ערכים והשקפת עולם מגובשת, ו"החדרת הערכים", במילותיו, נעשית באמצעות גיבור המגלם ערכים אלו ופועל לפיהם בעולם המוכר לילד: "ספרות ההרפתקה היא הסוכרייה המתוקה שבתוכה אתה טומן את הערכים שאתה שואף להחדיר בקורא שלך" (יקיר, 1976). היפוך ההיררכייה המדומיין בספריו חיזק את האתוס הלאומי שייחס לצעירים תפקיד מרכזי בבניית האומה ודרש מהם מגויסות, הקרבה, הגינות, נחישות ומקצועיות, שהן תכונות מפתח באידיאל הציוני.

את סדרת "הספורטאים הצעירים" כתב גפני תחת שם העט אבנר כרמלי. מבין שלל הסדרות לנוער שיצאו באותן שנים, הייתה זו היחידה שהעמידה במרכזה את השימוש בספורט, ובאופן מיוחד בכדורגל, כאמצעי לעיצוב דמות הילד־האזרח הלאומי.[3]

גפני פעל בזירה תרבותית שבה ספורט וילדות שימשו סוכנים של פטריוטיזם ואחדות לאומית. בתוך הקונטקסט הזה יש למקם את סדרת "הספורטאים הצעירים": היא צמחה מתוך תרבות שבה תחרויות, גיבורים ואתוס "יהדות השרירים" היו חלק בלתי נפרד מהפרויקט הציוני, אך בד בבד שימשה גם ערוץ להעברת עמדות פוליטיות ימניות שנויות במחלוקת ולמסרים ערכיים מורכבים. בפרקים הבאים יידון המתח בין הצגת הספורט ודמות ה"צבר" ככוח מאחד לשימוש בהם לקידום השקפות פוליטיות שנויות במחלוקת. מתח זה עמד בבסיס הפער בין ההצלחה הציבורית של הסדרה לביקורת החריפה שנמתחה עליה מצד הממסד הספרותי והחינוכי בישראל.

[3] קדם לה סיפור בהמשכים בשם "אחד אפס לטובתנו" שפרסם משה שמיר בהמשכים בארבעת הגיליונות הראשונים של משמר לילדים 1945. במרכז הסיפור עמדה קבוצת הכדורגל של אחיו אליק, שביקשה לקנות לעצמה כדור, נקטה יוזמות כלכליות שונות לשם כך וגם סייעה לחבר טוב, תימני בן שכונה אחרת. קבוצת הכדורגל אומנם עומדת במרכז הסיפור, אבל העלילה אינה מתמקדת במשחק, אלא בהשתייכות השכונתית והעדתית של חברי הקבוצה. הסיפור הופיע אחר כך בשלושה קובצי סיפורים לילדים של שמיר: אחד אפס לטובתנו: סיפורים, תל־אביב: טברסקי, 1951; כולם ביחד: ספורים לילדים בשני קולות, מרחביה: הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, 1959; ספורים בשלושה קולות: קול מכפר, קול מעיר, קול מאתמול, תל אביב: דביר, 1978.

הספורטאים הצעירים

סדרת "הספורטאים הצעירים" מתארת את קורותיהם של ארבעה צעירים: אלון לוי ורפי גבעון ובנות זוגם - רננה חברתו של אלון ושועה חברתו של רפי. הסדרה עוקבת אחר קורותיהם מהתיכון ועד לבגרותם, אז שיחקו בנבחרת ישראל בכדורגל. לצידם מופיעים בני נוער אחרים המפגינים גבורה ספורטיבית ולאומית. גיבורי הסדרה, שהקוראים מלווים לאורך התבגרותם, מציגים את דמות ה"צבר" המיתי: חסונים, בעלי יכולות ספורטיביות יוצאות דופן, נדיבים, נאמנים ובעלי חברות אמיצה. הם מצטיירים כפטריוטים, ומאבקיהם, שאומנם מתנהלים במגרש הספורט, אינם לשם תהילתם האישית או למען הניצחון כשלעצמו, אלא בראש ובראשונה כדי להביא כבוד ותהילה לעמם ולמולדתם. הם נכונים להקריב את עצמם מחוץ למגרש בגבורה המזכירה גבורה צבאית ומסכנת חיים. כך מיטשטשים בסדרה הגבולות בין זירת המאבק הספורטיבי לזירות הצבאית והלאומית. עלילות הספורטאים הצעירים בתוך מגרש הכדורגל ומחוצה לו משמשות להעברת מסרים לאומיים ברורים: עיצוב דמות "הילד־האזרח" המסור למולדת, והצגת דמות הספורטאי כמי שמגשים את החזון הלאומי.

הסדרה התפרסמה בשני חלקים. החלק הראשון, שכלל תשעה ספרים, ראה אור בשנים 1960-1963 ונפתח בספר **בעט, אלון, בעט!** (1960), המתאר כיצד אלון ורפי, שמתברר כי הם שחקני הכדורגל הטובים בעולם, מובילים את נבחרת ישראל לניצחון באליפות העולם בטוקיו. הם עושים זאת תוך כדי הפגנת גבורה ונאמנות לאומית וחרף מזימות רבות מבית ומחוץ שנרקמו נגדם.

החלק השני פורסם בשנים 1974-1995 ונפתח בספר **הספורטאים הצעירים שבים** (1974). בחלק זה אלון מתבגר והופך למאמן נבחרת ישראל, ורפי חוזר לשחק. יחד הם מובילים את הנבחרת הצעירה החדשה לניצחונות נוספים. השניים מקימים את "נבחרת השלום", קבוצה משותפת לנוער יהודי וערבי, ושוב נאלצים להתמודד עם מזימות, אלימות וניסיונות חבלה ואף רצח מצד גורמים המבקשים לשבש את המשחקים. הספר האחרון בסדרה, **נבחרת השלום בקרב איתנים**, יצא בשנת 1995 והמשיך את סיפור עלילותיה של נבחרת השלום. הספר הבא שעליו הכריז גפני, **נבחרת השלום מדהימה**, לא פורסם מעולם (אשד, 2011); סיפור אחרון בסדרה הופיע כסיפור קצר במוסף השבועי של ידיעות אחרונות ב־23 במרץ 2005 תחת הכותרת "הכדור בפנים... כן!" (כרמלי, 2005).

בסדרה משתקפות סוגיות שהעסיקו את החברה הישראלית בתקופה שבה היא פורסמה, סוגיות שהיו מוכרות היטב לקהל הצעיר: המאבק לשחרור יהודי ברית המועצות, היחסים המורכבים עם גרמניה ועברה הנאצי ולאחר 1967 גם שאלת ההתיישבות החדשה והטרור הפלסטיני והפרו־פלסטיני. גפני לא הסתפק בשילוב אירועי השעה בעלילות הספורטיביות בלבד. בספריו הוא עסק במפורש בסוגיות אקטואליות באמצעות קטעי הסבר וסיפורי משנה שהיו משולבים כפרקי "הפוגה" בין סיפורי הלילה, פנו ישירות לקוראים הצעירים וחזרו שוב ושוב על מסרים מרכזיים: חינוך לפטריוטיזם לאומי המחייב הקרבה אישית, טיפוח זהות עברית ברורה והדגשת מרכזיותה של ארץ ישראל, לא רק מדינת ישראל, כמרחב היסטורי ולאומי.

המסרים האידאולוגיים־ציוניים

המסרים האידאולוגיים־ציוניים בסדרת "הספורטאים הצעירים" נטועים באתוס הציוני המעמיד במרכז את תפיסת "עם לבדד ישכון" ואת הצורך בפטריוטיזם הדורש הקרבה אישית וסיכון חיים. דמות ה"צבר", שהיא בעלת מסוגלות גופנית, אומץ לב, תושייה, הגינות, יושר ונאמנות, מוצגת כדמות האזרח והספורטאי האידיאלית.

הדרישה להקרבה באה לידי ביטוי בשני מישורים מרכזיים: העדפת האינטרס הלאומי על פני האישי ונכונות לסכן את הביטחון האישי למען המולדת. לאורך הסדרה מצופה מהספורטאים לסכן את חייהם מול אויבי ישראל המוכרים לקוראים: ברית המועצות ומדינות מזרח אירופה, מדינות ערב ובהמשך גם אש"ף וחמאס. כל משחק מרכזי מלווה בסיפור גבורה פטריוטי שמדגיש כי המצוינות הספורטיבית לבדה אינה מספיקה, שכן על רקע מזימות בין־לאומיות אנטישמיות ואנטי־ישראליות נדרשים הגיבורים להפגין חוסן לאומי. והם אכן עושים זאת: יריבי ישראל הפוליטיים אינם מצליחים לגבור עליהם אלא באופן זמני בלבד, וגם זאת באמצעות תככים, טרור וחטיפות. בדרכם לגבור על הסכנות הספורטאים ובנות זוגם מפגינים תושייה, אומץ ונחישות, לעיתים אף יותר מהדמויות המבוגרות וכמובן יותר ממוסדות המדינה ומצה"ל. הדרישה מנוער צעיר להתגייס ולסכן את עצמו אינה רק אמצעי ספרותי: עבור גפני, שהתגייס ללח"י בגיל צעיר, חוויית המאבק של מעטים מול רבים ושל ההתמודדות מול אדישות פוליטית עולמית הייתה חלק מעולמו גם אחרי הקמת המדינה.

בספר **בעט, אלון, בעט!** אלון ורפי נחטפים ליוון בניסיון למנוע את הצלחת נבחרת ישראל במשחק קדם־אולימפי נגד יוון. הבחירה ביוון איננה מקרית: מדינה זו, שהצביעה נגד תוכנית החלוקה ב־1947, ניהלה יחסים מורכבים עם ישראל בשנות השישים, ולמעשה רק בשנות התשעים כוננו שתי המדינות יחסים דיפלומטיים מלאים (מקל 2015, עמ' 10; Abadi, 2000; Tziampiris, 2014). בהמשך ניסיונות ההתנקשות באלון וברפי מחריפים. בין היתר מנהל נבחרת יוגוסלביה, דראגה יאנוביץ, מנסה לפגוע באלון וברפי באמצעות דריסה, עלילה הנמשכת על פני שני ספרים (**מלכי הכדורגל**, 1961; **המשחק הגורלי**, 1961); ארגון פשע בין־לאומי בהובלת רוסים חוטף את ארבעת הצעירים ומנסה לסחוט את מדינת ישראל כדי לשחררם (**המשחק האחרון?**, 1962); והם נחלצים בתחבולות ובתושייה המאפיינות צעירים ישראלים (!), מוטסים ישירות למגרש בטוקיו ומצילים את הנבחרת מכישלון מול נבחרת מצרים, המנהלת, לפי התיאור בספר, משחק אלים ולא ספורטיבי. בין מתנקשיהם נמצא גם שחקן גרמני בשם נכטיגל, שמתברר כי הוא פושע מלחמה נאצי במסווה.

השינויים בזהות אויבי הנבחרת משקפים סוגיות מרכזיות בשיח הישראלי בעשורים אלה. בשנות השבעים התמודדה ישראל עם גל טרור בארץ ובחו"ל: ארגונים פלסטיניים, בעיקר אש"ף והחזית העממית, השתמשו בטרור בין־לאומי כחלק מאסטרטגיה להבאת הסוגיה הפלסטינית לתודעה עולמית. פיגועי הטרור בישראל לא פסחו על ילדים, ועיתים כוונו ישירות כלפיהם, למשל הפיגוע באוטובוס התלמידים של ילדי אביבים שהוביל לרצח שנים עשר איש, מהם תשעה תלמידים ב־22 במאי 1970, והרג עשרים ושניים תלמידי בית הספר של צפת שהיו בטיול שנתי במעלות ב־15 במאי 1974 (Berger Hobson & Pedahzur, 2022; Yehudai, 2023). הפיגועים הבין־לאומיים כללו חטיפות מטוסים, פיגועים בשדות תעופה ובבתי כנסת ורצח אחד עשר הספורטאים באולימפיאדת

מינכן (1972). סוגיה נוספת שהעסיקה את החברה הישראלית בשנות השבעים הייתה סוגיית "אסירי ציון" וההתנגדות הסובייטית ליציאת יהודים מגבולותיה, סוגיה שנתפסה בישראל כמאבק לאומי ציוני, והיו בה גם אלמנטים של פעילות מחתרתית נגד ממשלת ברית המועצות (גרשוביץ, 2011; פינקוס, 1993). שתי הסוגיות הללו מלוות את הספרים המאוחרים יותר.

בספר **הספורטאים הצעירים שבים** (1974) מתוארת סדרת אסונות הפוגעת בשחקני הנבחרת: תאונת דרכים קטלנית, שרפה במגורי הנבחרת במכון וינגייט והרעלת מזון מסתורית - כולן פעולות טרור. חטיפת אלון, רפי וסגן המאמן אבינתן עציון בידי מחבלים ערבים מתוארת כאיום שהגיבורים מתמודדים איתו בעצמם, ללא סיוע מהמדינה. לאחר הקמת חמאס (1987) הופך הארגון לאיום מרכזי, ובספר **נבחרת השלום לא נשברת** (1995) אנשיו מנסים לפוצץ מטוס שהנבחרת טסה בו למשחק נגד אנגלייה. סיפורים אלו ממקמים את אירועי הטרור במציאות הקשה של חיי הצעירים בישראל ומשמשים כלי ביקורת מוסווית כלפי מדיניות ממשלתית שלא מצליחה לעצור גל זה. דוגמה בולטת היא דמותו של מוראד חילוואני, מחבל שנשלח לרצוח את עודד, שוער הנבחרת. חילוואני מתואר כמשתתף ב"טבח בתלמידים" מבית ספר בגליל שנלקחו כבני ערובה ונורו מטווח אפס, אזכור ברור לפיגוע במעלות (1974), וניצל משום ש"הרים יד ולכן נשאר בחיים, כי אין בארץ־ישראל הדמוקרטית גזר דין מוות". גפני מוסיף כי חילוואני "נשפט לשנים אבל שוחרר תמורת חיילים אחדים שלנו שנפלו בשבי הסורים במלחמת לבנון ונמסרו במתנה לאש"ף, שיסחר בהם עם עם ישראל ויחליף אותם בשבוייו" (**הספורטאים הצעירים בדרך לאליפות**, 100). התיאור מרמז בבירור לעסקת ג'יבריל (1985) שבה שוחררו 1,151 אסירים ביטחוניים, בהם רוצחים כבדים, תמורת שלושה שבויי צה"ל (ברגמן, 2009).[4] מחבל נוסף, מוסטפא באשיר, מופיע כמתכנן פיגוע מטוס המזכיר את אירוע לוקרבי (1988) שבו התפוצצה טיסת פאן־אם 103 מעל סקוטלנד ו־259 נוסעים נהרגו; בעת כתיבת הספר טרם הועמד איש למשפט בגין הפיגוע.[5]

הטקסט עוסק גם בהקרבה ובמאבק במגרשים מחוץ לישראל. בספר ה־13 בסדרה, **הספורטאים הצעירים בדרך לאליפות** (1989), הגיבורים נאבקים במרגלים רוסים המנסים לחבל במשחק מול סקוטלנד. על פי גפני, המוטיבציה הסובייטית איננה ספורטיבית בלבד: בברית המועצות חוששים כי "ניצחון של נבחרת ארץ ישראל יצית את גאוותם הלאומית של יהודי רוסיה עד כדי כך שהם יתמרדו בשלטונות המדכאים אותם ואין לדעת למה יהיו מסוגלים" (עמ' 17). סיפור משנה אחר עוסק ישירות באסירי ציון ומבהיר לקוראים הצעירים כי "התסיסה בקרב מיליוני היהודים הכלואים בברית המועצות, שאיפתם הלוהטת לחזור אל מולדתם הזוהרת, שטופת השמש ומפועמת הדמוקרטיה, המצפה בכיליון עיניים הגיעו לאחרונה לשיאן. בכל רחבי רוסיה ובארצות אחרות של ברית המועצות שהיו נתונות למרותה, הסתכנו יהודים במאסרים ממושכים והפגינו בגלוי את אהדתם ואת אהבתם לארץ ישראל מולדתם האחת והיחידה, לה שמרו אמונים מתחילת דברי הימים ולה ישמרו אמונים עד עולם!" (עמ' 59). הנרטיב הקושר בין הרצון היהודי לצאת מברית המועצות ובין הרצון להגר לישראל מוצג בפני הקוראים כקשר

[4] בעסקת ג'יבריל לא שוחררו מחבלים שהשתתפו בטבח מעלות (מהמחבלים שהשתתפו בטבח זה לא נותר אף אחד בחיים), אבל כן שוחרר חאלד אבו עוסבה, אחד משני המחבלים שביצעו את פיגוע כביש החוף ב־1978 ונותרו בחיים, ואולי גפני טשטש בכוונה את הסיפורים כדי למנוע האשמה בהתייחסות ישירה מדי לפרשיות ממשיות.

[5] מאוחר יותר הורשע בפיגוע עבד אל־באסט אל מגרחי, סוכן ביון לובי.

גורדי, שאין בלתו. בשנות השבעים אומנם היגרו כ־150 אלף יהודים לישראל, אך כ־100 אלף היגרו למדינות אחרות, מורכבות הנעדרת מהסדרה (פינקוס, 1993).

ההקרבה מופיעה גם בפיתויים הכספיים שניצבים בפני הגיבורים. בספר **בעט, אלון, בעט!** השחקן חשביה דוחה הצעה מפתה לשחק בקבוצת לציו רומא כדי להישאר נאמן למולדתו (עמ' 14).[6] מוטיב זה חוזר בספרים מאוחרים: הפיתויים הכספיים מוצגים כניסיונות לפגוע בנבחרת הישראלית, ובהמשך יתמודדו מולם גם גיבורי הסדרה, הפעם מתוך ניסיון להציג ראייה מורכבת יותר. בסדרת ספרים שמתחילה בספר **אלון במלכודת** (1960) אלון נאלץ לשחק בשורות קבוצת "פרטיזן בלגרד" ובנבחרת יוגוסלביה כדי לממן טיפול באביו החולה. חבריו מתגייסים לעזרתו, והוא שב לנבחרת ישראל ומוביל אותה לניצחון באליפות העולם בטוקיו. הבחירה בנבחרת יוגוסלביה ככל הנראה אינה מקרית: לראשונה בתולדות המדינה הצעירה עלתה ישראל למוקדמות הכדורגל לקראת אולימפיאדת רומא והפסידה ליוגוסלביה באצטדיון רמת גן (22 בנובמבר 1959). יוגוסלביה זכתה במדליית הזהב ברומא 1960. בחלק השני של הסדרה מוצע לעודד, שהוא כאמור שוערה הצעיר של הנבחרת החדשה, לשחק באתלטיקו ברצלונה, אך הוא מסרב משום ש"ארץ ישראל קודמת לכל בעיניו, ושום סיכוי להתעשר במהירות ולהפוך למיליונר לא יוכל לשנות את נאמנותו למולדת" (**הספורטאים הצעירים בנבחרת השלום**, עמ' 30).[7] ראוי לציין שבשנות השישים נושא זה כמעט לא נדון ברצינות בישראל, שכן שחקנים ישראלים החלו לשחק באירופה רק לאחר העפלת נבחרת ישראל למונדיאל ב־1970.

המסרים הפוליטיים

ארץ ישראל השלמה: גפני, שהיה חבר בלח"י ואחז באידאולוגיה ימנית רדיקלית לגבי ההתיישבות הציונית בארץ ישראל, הדגיש בחלק השני של הסדרה את נושא "ארץ ישראל השלמה". בחלק זה, שפורסם לאחר מלחמת ששת הימים, ארבעת הגיבורים שבגרו עוברים להתגורר בהתנחלות המדומיינת "שכם עלית" ומקימים אגודות ספורט בשם "התחייה", שם שישמש בהמשך מפלגת ימין בראשות יובל נאמן וגאולה כהן (Sprinzak, 1989.)[8] אף כי "שכם עלית" מעולם לא נוסדה בפועל, ההשראה מובהקת: בשנים 1969-1973 ניסתה קבוצת צעירים בשם "קבוצת שכם" להתיישב באזור זה, אך נתקלה בהתנגדות קשה, כשרק שוליים בימין תמכו בה (גולדשטיין ושילה, 2020; שילה, 2024).[9]

6 לציו רומא הייתה בשנת 1963 בתקופה קשה. שנתיים קודם לכן ירדה לליגת המשנה האיטלקית, אך ב־1963 חזרה לליגה הבכירה. גפני לא הסביר את בחירתו בקבוצות האירופיות. ייתכן שבבחירה זו הוא ביקש להדהד בקרב הצעירים את אולימפיאדת רומא שהתקיימה ב־1960, שבה הגיעה לראשונה נבחרת ישראל לשלב המוקדמות. ייתכן שעבור גפני הייתה הבחירה קשורה בכך שב־1927 היה זה המועדון היחיד ברומא שהתנגד לרצון המשטר הפשיסטי האיטלקי לאחד את כל הקבוצות ברומא, ולכאורה העדיף את המועדון על פני החוסן הלאומי.

7 בספרד לא התקיימה בשנות התשעים קבוצה לאומית בשם זה.

8 מפלגת התחייה קמה באוקטובר 1979 בקריאה נגד ויתור על שטחים שנכבשו ב־1967 ונגד הסכמי קמפ־דיויד, הסכם שלום עם מצרים והחזרת סיני. בבחירות 1981 זכתה המפלגה בשלושה מנדטים ובהמשך השתתפה בכמה כנסות עד לבחירות לכנסת השלוש עשרה ב־1992, שבהן לא עברה את אחוז החסימה והתפרקה.

9 שילה מונה שבעה ניסיונות עלייה על הקרקע באזור שכם של קבוצה זו בין יוני 1969 לנובמבר 1970 (הר גריזים, מבוא שכם, תל שילה ומעט רחוק יותר - בבית אל ובביתר), עד להתיישבות באזור ארגמן בבקעת הירדן בשנת 1971 באישור הממשלה.

סיפורי החלק השני מחזקים עמדה נחרצת בעד ההתיישבות כמעשה ציוני אותנטי ובלתי ניתן לערעור. בתוך הספרים המאוחרים, שבהם הגיבורים מתוארים כדמויות מופת קונצנזואליות לנוער הציוני, הוטמעה ההמשגה של ההתיישבות ביהודה ושומרון בתור סמל המשך טבעי וחיוני לציונות. ההתיישבות החדשה מוצגת לא רק כחובה יישובית אלא גם כמפעל תיקון חברתי־תרבותי לחברה הישראלית, המוצגת כמי שסטתה מדרכה. המתיישבים מוצגים כאוהבי המולדת "האמיתיים" והמחויבים להקמת חברת מופת חדשה. רשת מועדוני הספורט "התחייה" שהקימו אלון וחבריו היא חלופה ליריבות הספורטיבית והפוליטית המוכרת בין הארגונים מכבי, הפועל ואליצור, והיא מציגה מסגרת לאומית הלוחמת רק למען ערכי המולדת.

בחלק זה הנבחרת משנה את שמה מ"נבחרת ישראל" ל"נבחרת ארץ ישראל", מה שמדגיש את הנאמנות של הספורטאים לארץ על פני המדינה. את הבסיס הניח גפני בספר **הספורטאים הצעירים שבים** (1974), שבו ציין כי מאז מלחמת ששת הימים חזרה הארץ כמעט לגבולותיה הקדומים, והחזון הלאומי מתממש גם במגרשי הכדורגל: "מאז מלחמת ששת הימים, מאז שוחרר רובה המכריע של ארץ־ישראל מעול זרים בידי צבא ישראל, במלחמת גבורה שלא נודעה כמותה, והמולדת חזרה כמעט לגבולות אשר היו לעם הישראלי בתור הזהב שלו, בימי הנביאים, מאז אותו יום דגול היה אלון לוי מטפח חלום - להנחיל בשדה הכדורגל לארץ ישראל כולה אותה תהילה כבירה אשר הנחיל בשעתו למדינת ישראל הישנה והקטנה, בתחרויות על אליפות העולם בכדורגל בטוקיו" (עמ' 21). מכאן ואילך גפני מקפיד לקרוא לקבוצה "נבחרת ארץ ישראל" בהיותה הנבחרת הלאומית, שינוי שם המביע תמיכה ברעיון ארץ ישראל השלמה, מחזק את ההיררכייה של הארץ מעל המדינה ונושא משמעויות פוליטיות ברורות בהתחשב במחלוקות החברתיות והפוליטיות סביב השטחים שנכבשו (אלדר וזרטל, 2004; רענן, 1980(2006 ,Gorenberg ;. ההתנגדות להתיישבות החדשה אינה מוצגת בספרים כעמדה פוליטית לגיטימית, אלא כבגידה חמורה.

דמות הערבי/האחר: בספרי הילדים של גפני דמות הערבי מוצגת בעקיבות בתור אויב פוליטי. הפלסטיני מוטמע בתמונה כוללת של האויב ה"כל־ערבי", המוצג כמוג לב, פרימיטיבי, צמא דם, חמדן ושונא יהודים. דימוי זה היה מוכר היטב לילדים מהספרות הפופולרית של יגאל מוסינזון וגם מסדרות אחרות של גפני כמו "דנידין הרואה ואינו נראה" (כהן, 1985; משיח 2006, 2018, עמ' 119; רגב, 1992; רודין, 2015). על פי משיח, הצגה דיכוטומית זו מעניקה לילדים תחושה של תום ושל ביטחון מוסרי, אך בפועל מקבעת היעדר אפשרות לבחירה אחרת ומייצרת תודעה של כל־ערבי כאויב (משיח, 2018, עמ' 140). כהן מציין כי תיאור זה מכין את הילדים להמשך מלחמה ולא לשלום עתידי משום שהוא אינו מאפשר בניית אמון, שהוא תנאי בסיסי לכל הסכם שלום (כהן, 1985, עמ' 28). המוטיב של חוסר האמון חוזר על עצמו בסדרת "הספורטאים הצעירים" בנוגע לכלל אויבי ישראל: הרוסים, ערביי ארץ ישראל ומדינות ערב, המשתפים פעולה ומופיעים כיחידת אויב אחת. לאורך הסדרה הגיבורים מתמודדים בתושייה עם מרגלים המבקשים להכשיל את הנבחרת ספורטיבית ולפגוע פיזית בחבריה. דוגמה בולטת מצויה **בספורטאים הצעירים שבים** (1974), הספר הפותח את הסדרה השנייה, שבו מדינות ערב וברית המועצות מקימות במשותף ארגון מחבלים ערבים שמטרתו חיסול נבחרת ארץ ישראל.

אולם בשונה מספריו האחרים גפני מציג בסדרה זו עמדה מורכבת יותר. לצד ההצגה הדמונית והמכלילה של האויב הערבי הוא מבחין בין אויבים חיצוניים לערביי ארץ ישראל, שאיתם

מתקיימת אפשרות לשותפות מחודשת של העם העברי. מורכבות זו קשורה להשפעת תפיסותיו הכנעניות. גפני היה בשנות החמישים חלק מ"החוג הכנעני" (העברים הצעירים), וחלקים נבחרים מהאידאולוגיה הכנענית קיבלו ביטוי בסיפורים. הכנעניות הדגישה ילידיות עברית בארץ ישראל, ניתוק מהשורשים היהודיים הגלותיים וחיבור לזהות עברית־חילונית מקומית. בשל חזונה של התנועה שכלל הקמת מדינה חילונית של צאצאי העמים הכנעניים היא נתפסה כתנועה לא־לאומית בציבוריות היהודית, ושייכותו של גפני אליה מלמדת על מורכבות תפיסותיו (שביט, 1984; גרץ, 1987; אוחנה, 2008). לאחר 1967 התחדשו הרעיונות הללו בניסיון להתאים למציאות החדשה, כאשר הוגים כמו יונתן רטוש והלל קוק הציעו מדינה אזרחית רב־תרבותית עם הפרדה בין דת למדינה (שילון, 2017).

גפני ראה בערבים אויב, אך גם צאצאי היהודים הקדמונים. על פי תפיסתו, כשישובו לשורשיהם היהודיים, יתאחדו עם העברים לעם אחד. עמדה זו באה לידי ביטוי באופיו של מועדון "התחייה", שבו שיחקו שומרונים וצעירים ערבים שהאמינו כי הם צאצאי בני ישראל הקדומים שאולצו להתאסלם בימי הכיבוש הערבי. עודד, השוער שדחה את הצעת אתלטיקו ברצלונה מתוך נאמנות לארץ ישראל, הוא למעשה עוד, צעיר ערבי שהתגייר מפני ש"שאף לשוב לחיק עמו האמתי ולהשתתף בתחייתו המפוארת בארצו כשותף שווה" (**הספורטאים הצעירים נלחמים**, עמ' 38). אלישבע, חברת "התחייה" בענתות, התאהבה בו, שכן "התרגלה לצעירים ישראלים ממוצע ערבי ולא ראתה בכך שום זרות. היא העריכה אנשים לפי טיבם ורמתם ולא לפי מוצאם" (שם). עודד משלם מחיר על בחירתו הלאומית ועל נאמנותו, כשהחמאס מנסים שוב ושוב להתנקש בחייו. בספר **נבחרת השלום לא נשברת** (1995) עודד מציל את חבריו לאחר שנאלץ לצנוח ממטוס שהחמאס ניסה לפוצץ. הוא מונע מכוח המטרה הלאומית: "הוא האמין כי עוד ערבים ארצישראלים רבים ילכו בעקבותיו ויהיו לעברים, למען גדולתה ותפארתה של מולדת התנ"ך, והוא רצה להקל עליהם את תחייתם העברית ולהכשיר את הקרקע לקראתה" (**הספורטאים הצעירים בדרך לאליפות**, עמ' 14).

באמצעות "נבחרת השלום" העומדת בלב הספרים האחרונים שיצאו בשנות חתימת הסכמי אוסלו (1993-1995) גפני מבקש להציג את היכולת של יהודים וערבים לפעול יחד למען המולדת המשותפת גם בלי הסכמים פוליטיים (**הספורטאים הצעירים בנבחרת השלום**, 1994, עמ' 7).[10] בכך הוא מבטא את התנגדותו להסכמים, המדגישים את ההפרדה ואת ההכרה בעם הפלסטיני (גרינברג, 2007; פונדק 2013). בפרקים אלה תומכי ההסכמים מוצגים כאויבים, יחד עם משתפי פעולה ישראלים המוצגים כבוגדים. כדי ליישב את הסתירה בין עמדותיו כלפי הערבים לחזון ההיטמעות שלהם, גפני כותב: "אולם בחלקי מולדת עבריים אלה ישבו גם למעלה ממיליון דוברי ערבית, שהיו נאמנים ברובם המכריע לעולם הערבי ושותפים לשאיפת רובו להשמיד את ישראל, שהפכה והייתה עתה לארץ ישראל - וכך נקרא לה!!" (**הספורטאים הצעירים בדרך לאליפות**, עמ' 84).

[10] הסכם אוסלו א' נחתם ב־13 בספטמבר 1993, ובו אשרר אש"ף את הכרתו במדינת ישראל וישראל הכירה באש"ף כנציג העם הפלסטיני, והוסכם על הקמת הרשות הפלסטינית. בספטמבר 1995 נחתם הסכם אוסלו ב' שהגדיר את מגבלות האוטונומיה הפלסטינית, שאליה העבירה ישראל את השליטה ברוב האוכלוסייה הפלסטינית. וראו למשל: גרינברג, 2007; פונדק, 2013.

המתח בין האמון לבגידה מגיע לשיאו בספר **נבחרת השלום בקרב איתנים** (1995), שבו אלון וחבריו נדרשים להחליט אם לסמוך על חאלד ראזק, שחקן פלסטיני שמבקש להצטרף לנבחרת, אך מתגלה בהמשך כמרגל שניסה להתנקש בעודד.[11] ראזק מציג עצמו כמי שמבקש לשוב ולהשתייך לעם העברי, ולכן גם לאחר חשיפת הבגידה אלון שומר על איפוק כדי "שלא ייעלב בכלל שהוא ערבי שהיה לעברי והוא משתדל". בחירתו של אלון מדגישה את עליונות החזון הלאומי המאחד על פני רגשות אישיים וגם על פני הניצחון הלאומי במשחק הכדורגל, אך גם את התביעה לזהירות ולחשדנות.

בסוף חייו חיזק גפני בראיונות את עמדתו המורכבת בשאלת הערבים ואת ההבחנה הדיכוטומית בין אויבים לבין אלו הנכונים לשוב מ"דרכם הרעה" ולמעשה לוותר על זהותם הערבית ולהתאחד עם העם העברי: "הגישה שלי, שאנחנו כישראלים בני עם הנביאים וספר הספרים, שהבאנו לעולם את החזון של 'לא יישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה', חייבים, כדי שנהיה ראויים לשם ישראלים, לנהוג בערבים באבירות, ולעיתים קרובות לפנים משורת הדין, גם כשהם נוהגים כניאו פשיסטים הצמאים לדם טף ונשים חסרות מגן, או אזרחים שאין להם קשר למלחמה, גם כשהם מצהירים ושואפים להשמיד עם. כי אם מישהו יוכל לשנות אותם, הרי זה רק אנחנו, ורק על ידי מופת של התנהגות מצדינו. יחד עם זאת אסור לנו להתנהג כחלמאים, וכאשר יש לנו עניין עם כנופיות נאציות העוסקות בהשמדה, יש לגמול להן באותה מטבע. אך עלינו להיות מוכנים תמיד לקבל בזרועות פתוחות את החוזר בו מדרכו הרעה" (יקיר, 1976).

גם "בוגדים" ישראלים יהודים המתנגדים להתיישבות החדשה מוצגים כבעלי עמדות הרסניות. בדו־שיח בין אלון לבין "בוגד" שסייע לחטיפתו גפני מניח בפני קוראיו הצעירים מניפסט פוליטי ברור. ל"בוגד" ניתנת פסקה אחת שבה הוא טוען שעם ישראל וארץ ישראל הם המצאה אימפריאליסטית שיש לחסלה, מתנגד לגירוש הערבים מבתיהם ב־1948 וב־1967 וטוען ש"צריך להחזיר את כל הארץ הזאת לערבים שמהם גזלו אותה - ולמען דבר צודק זה אני נלחם!" (**הספורטאים הצעירים שבים**, עמ' 99). עמדות אלו של "הבוגד" מרמזות לוויכוח הפוליטי המתלהט שהתקיים בישראל נגד תנועות "שמאל חדש" כגון "שי"ח" (שמאל ישראלי חדש), ובמיוחד "מצפן" האנטי־ציונית. תשובתו המפורטת של אלון הנפרשת על פני שלושה עמודים נפתחת במשפט: "אלון פתח והשיב לבוגד את האמת לאמיתה", ומסתיימת במשפט: "התנהגותנו עם הערבים בשטחים ששחררנו הייתה למופת אך שוב, רבים מהם בטוחים היו שנעשה להם את שהם רצו לעשות לנו והם מיהרו לברוח אל מעבר לגבול... והחלו לצעוק ברדיו, בטלוויזיה ובעיתונות שהם גורשו על ידינו בכוח" (**הספורטאים הצעירים שבים**, עמ' 113-115).

עמדות מגדריות: השילוב בין חינוך לספורט ובין חינוך לפטריוטיות לאומית בספרי הסדרה מאיר גם את הסוגיה המגדרית. בשל המרכזיות התרבותית של הספורט נודעת לו חשיבות בעיצוב ובהבניה של זהויות מגדריות (גלילי, לוי ותמיר, 2015, עמ' 11) ומכאן גם בתהליך עיצוב החברה הלאומית.

[11] סיפור העלילה המסובך עוקב אחר שחקני הנבחרת שיצאו לחפש ביער שניים מתוכם, עודד ושמאי, שצנחו ממטוס בדרכם ללונדון כדי להציל את שחקני הנבחרת מפיצוץ המטוס ואובדן של כולם. לאחר שנמצאו השניים, תודות לשילוב המנצח של תושייה, יצירתיות, אומץ לב ונכונות להקרבה - מגיעה הנבחרת בזמן למשחק נגד הבריטים, אך שחקניה תשושים ומיובשים וחסרי יכולת ממשית לשחק.

גפני מציב בפני קוראיו הצעירים עמדה מגדרית גברית מובהקת. הדמויות הגבריות, שחקני הכדורגל, מייצגות את אב הטיפוס של ה"צבר" כהתגלמות היהודי החדש: גבוה, חזק, שרירי, קשוח ונכון לקרב (אלמוג, 1997). למעשה, הדמויות משקפות מפגש בין שני דימויים מצטלבים: דימוי ה"צבר" של היהודי החדש והדימוי הגברי של יהודי זה (שור, 2015). על פי שור, השדה הספורטיבי היה אחד ממוקדי ההבניה של דמות היהודי החדש, ועל כן ניתן לראות בדמויותיהם של אלון, רפי, עודד וחבריהם ביטוי מלא לסטראוטיפ הלאומי־גברי שנבנה בתרבות הישראלית.

לעומת העמדות הברורות כלפי הגיבורים הגבריים גפני מציג עמדות מורכבות ביחס לדמויות הנשיות. הדמויות הנשיות הישראליות בסדרה, רננה ושועה, אינן דמויות משניות; הן אמיצות, נועזות ובעלות תושייה לא פחות מחבריהן הגברים ולעיתים אף מצילות את המצב ברגעי משבר. עם זאת הן נותרות בגבולות המגדריים ומוצגות כ"עזר כנגד" הבנים. הדמות הבולטת בהקשר זה היא רננה, חברתו של אלון, המשמשת פעמים רבות "קול ההיגיון" ומצפן מוסרי ומסייעת לו לשוב אל דרך הישר. למשל כאשר אלון "מאבד את דרכו" ועובר לשחק בנבחרת יוגוסלביה או כאשר הוא מתלבט כיצד לנהוג מול חאלד ראזק, השחקן הפלסטיני שהתגלה כבוגד. רננה היא גם היוזמת של רעיון הקמת מועדוני "התחייה", אולם הביצוע וההובלה נותרו בידיו של אלון. מבחינה זו, בדומה לתמר (היפה!) בחסמב"ה, שועה ורננה ממלאות תפקיד כפול: מצד אחד ניתן להן פתח לדמות נשית פעילה ובעלת יוזמה, אך מצד שני הן נותרות חלק מהמרחב הגברי ללא אפשרות להוביל את העלילה באופן עצמאי.

לקראת סופה של הסדרה, בספר ה־14 (**הספורטאים הצעירים בנבחרת השלום**), מופיעה דמותה של הנערה הצעירה דורית מרחב, המוסיפה נדבך לדיון המגדרי בסדרה. דורית נחלצת לעזרת חברי נבחרת השלום ומטיסה את אלון וחבורתו אל אזור הסכנה כדי לחלץ את חבריהם. היא מפגינה קור רוח, מקצועיות ותעוזה החורגת מגבולות הריאליזם: את המסוק היא למדה להטיס מצפייה באביה הטייס, והיא לוקחת אותו ללא רשות האב כדי להציל את הנבחרת. יחד עם זאת פעולתה של דורית נותרת מוגבלת במסגרת עלילתית מוכרת: היא מממשת את גבורתה למען גיבורי הנבחרת ובכך מצטרפת לתפקיד התומך והמסייע של הגיבורות האחרות. בתמורה לגבורתה היא זוכה לשמש קמע של הנבחרת. הבחירה להפוך את דורית לטייסת אינה מקרית. ניתן לראות בה הדהוד לדמותה ההיסטורית של זהרה לביטוב, לוחמת פלמ"ח והטייסת הראשונה בחיל האוויר הישראלי, שהייתה לגיבורת תרבות ישראלית. בדומה לדמותה המדומיינת של דורית שתפקידה היה להוביל את הגיבורים, לביטוב הייתה טייסת תובלה, אם כי לפרק זמן קצר בלבד. היא הספיקה לטוס רק ארבע שעות במסגרת חיל האוויר לפני שנספתה בתאונת טיס (מן, 2006, עמ' 166). בשנות השמונים הפכה לביטוב לגיבורת נעורים בזכות ספרה הפופולרי של דבורה עומר "לאהוב עד מוות" (1980)[12] ובזכות המחזה "שמוליק של זהרה" שהועלה ב־1981 בתיאטרון לילדים ולנוער. דמותה הונצחה במסגרת נרטיב של אהבה והקרבה - סיפור האהבה הקצר שלה ושל שמואל קופמן וההקרבה האולטימטיבית למען המולדת. לביטוב שכלה שלושה אהובים בשדות הקרב טרם נספתה אף היא על מזבח תקומת המדינה

[12] ארבעה חודשים לאחר פרסומו אזל הספר מהמדפים. עד לשנת 2006 יצא הספר ב־21 מהדורות, ובשנת 2018 הוא יצא במהדורה מחודשת. על אופני ההנצחה הנוספים של לביטוב והבניית המיתוס סביבה ראו אצל מן, 2006.

(מן, 2006). עבור הקוראות הצעירות של גפני, דורית מרחב הדמיונית וזהרה לביטוב הממשית, כמו גם יעל רום, האישה הראשונה שסיימה קורס טיס בחיל האוויר אך לא זכתה למעמד של גיבורת תרבות, היו דמויות מופת שהציגו מסלול גבורה שנתפס כלא מציאותי. גפני הציב בפני קוראותיו פנטזיה של נשיות פורצת גבולות לכאורה, אך כזו הנותרת משנית ותומכת בגבורה הגברית. ואולם בשולי העלילה הבדיונית כבר נשמעו סימני המציאות המשתנה: בשנת פרסום ספרו של גפני, ב־10 ביולי 1994, הגישה אליס מילר עתירה לבג"צ נגד שר הביטחון, שבעקבותיה נפתחו בפני נשים בצה"ל מסלולי לוחמה, ובהם גם קורס טיס.[13]

גם במישור הספורטיבי גפני מציג עמדות מורכבות. המשחק עצמו נותר נחלתם הבלעדית של גברים, והדיון המגדרי מורחק נרטיבית לסיפור משנה דמיוני על הקמת קבוצת נשים בניקרגואה, "הדונות", ששיחקה מול קבוצות גברים ואף ניצחה "לתדהמת כולם". יכולתן של הנשים מעוררת התנגדות עולמית, שאותה מתאר גפני בטון ציני ומלגלג בדברי "כותבי העיתונים": "לאן נגיע אם נרשה לנשים לשחק כדורגל? לא, הן תתחלנה עוד מעט גם להתאגרף!" (**ישראל נגד מצרים**, עמ' 19). גפני אומנם מאפשר לשחקניות לנצח את הגברים, אולם את השתתפותן בטורניר הבין־לאומי הוא מסייג: שלוש מהן צורפו לנבחרת ניקרגואה, אך נשיותן מוצגת כמעכבת את הספורט ומחבלת בו. ה"דונות" מתוארות כמי ששיחקו "משחק פראי ולא ספורטיבי", אולי מתוך צורך להוכיח עצמן במגרש הגברי. במשחק נגד אוסטרליה הפסידה ניקרגואה 3-4, אולם השחקנים האוסטרלים "החסונים והתוקפנים מטבעם כלפי גברים הם בעצם אנשים חביבים וטובי לב, אדיבים ואבירים כלפי נשים", וכאשר החל המשחק הם "נזהרו עד מאוד מלגעת לרעה בשלוש הדונות, אך הדבר עלה להם בספיגת שערים ופציעת שחקנים" (**ישראל נגד מצרים**, עמ' 25). במשחק מול אירלנד המשיכו הדונות במשחקן "הפראי", אך השוער ושני חלוצים איריים התאהבו בהן במהלך המשחק ואיבדו ריכוז. המשחק הסתיים בניצחון 6-4 לניקרגואה ובשלוש חתונות מרהיבות, ש"נסכו במשחקים הקשים טיפות אחדות של אהבה, המגשרת על פני כל הניגודים והשוני", ובכך הושב הסדר המגדרי על כנו (**ישראל נגד מצרים**, עמ' 36).

האירוניה כאן בולטת: במציאות נבחרת ניקרגואה הייתה אחת החלשות בדרום אמריקה ולא העפילה לגביע העולם באותן שנים. שילוב נשים בכדורגל העולמי היה אז בחיתוליו, ובוודאי שלא התקיימו קבוצות מעורבות מגדרית בתחרויות בין־לאומיות (לדיון ולסקירה על הדרה מגדרית של נשים בספורט ועל הדומיננטיות הגברית בעולם הספורט ראו: גלילי, לוי ותמיר, 2015). בעת כתיבת הספר טרם התקיימה ליגה בין־לאומית בכדורגל נשים אף שקבוצות נשים פעלו כבר מראשית המאה העשרים. באנגלייה, למשל, נוסדה בשנת 1917 קבוצה בשם ,Dick Kerr's Ladies F.C., שהייתה פופולרית מאוד ואף השתתפה בטורנירים בין־לאומיים (Jacobs, 2004). בשנת 1921 כבר פעלו באנגלייה כ־150 מועדוני נשים (Melling, 1999), אך באותה שנה אסרה התאחדות הכדורגל האנגלית (FA) משחקי נשים במגרשי הליגה בטענה כי הכדורגל "אינו מתאים לנשים". רק בשנת 1971 בוטל האיסור, והחלה התפתחות מחודשת של כדורגל הנשים (בן פורת, 2015א, עמ' 13-19). בן פורת מתאר את ההיסטוריה של כדורגל נשים כהיסטוריה של

[13] האישה הראשונה שסיימה את קורס הטיס של חיל האוויר הייתה כאמור יעל רום, שסיימה כטייסת תובלה את הקורס החמישי ב־1953. לאחר מבצע קדש נסגרו שערי הקורסים בפני נשים, והם נפתחו חזרה רק בשנת 1995 בעקבות בג"צ מילר.

מאבק להרחבת האוטונומיה של נשים לא רק במתן האפשרות לשחק, אלא גם בקביעת כללי המשחק לנשים ובחלוקת המשאבים (בן פורת, 2009, 2015א, עמ' 32). מאז הענף צבר תאוצה עד לקיומו של גביע העולם הראשון לנשים בסין ב־1991. הענף הוכר כספורט אולימפי במשחקי אטלנטה 1996 (FIFA, 2004; Williams, 2007).

גם בישראל נותר הכדורגל נחלת הגברים, הן מבחינת השחקנים, האוהדים והמנהלים הן בדימוי הציבורי (על נשים אוהדות כדורגל, בעיקר משנות התשעים ואילך, ראו בן פורת, 2015ב). בעשורים הראשונים למדינה לא התקיים כלל כדורגל נשים, וליגה מסודרת בחסות ההתאחדות לכדורגל הוקמה רק ב־1999 (בן פורת, 2015א, עמ' 109). אומנם בשנות השבעים קמו כמה קבוצות נשים, אך הן נותרו בשולי הזירה הציבורית.

על אף השוליות של כדורגל נשי בישראל באותן שנים השיח הציבורי על שוויון ומגדר התחיל להתעורר. הוא שיקף את השפעת הגל השני של הפמיניזם האמריקני ואת העלייה במודעות הציבורית והאקדמית לסוגיות מגדריות בשנות השבעים והשמונים (למשל: ספרן, 2006; רימלט, 2010). גפני עצמו לא הותיר עדויות ישירות באשר לעמדתו בנושא, אך ניתן להניח שהיה מודע לשיח הפמיניסטי ולדיון הציבורי ההולך ומתעצם.

החידוש בעלילת נבחרת ניקרגואה טמון בהצבת נשים במגרש הגברי ובניצחונן הזמני. אולם בדומה לשועה ולרננה, גם כאן ניתן לנשים תפקיד פעיל אך מוגבל: הן פורצות לרגע את הסדר המגדרי, אך נתפסות בסופו של דבר כפראיות ומזיקות או כמי שתפקידן לחזור למסגרת המסורתית - ולהינשא. אף שמדובר בסדרת פנטזיה שעלילתה הבדיונית מוקצנת, המסר הסמוי בה ברור: הנערים הקוראים מוזמנים להזדהות עם השאיפה להצטיינות, לאתגר ולגבורה, ואילו הקוראות הצעירות נותרות בגבולות המסורתיים של דמות האישה המרגיעה, המטפלת והמאזנת, הדמות שנועדה להשיב את הסדר על כנו - ולסייע להשיב את הניצחון לגברים שבחזית המאבק.

המסרים הספורטיביים

גפני עסק בספורט כבר בשנות החמישים. לסדרת "הספורטאים הצעירים" קדם הספר "אולימפיאדת השכונות: עלילה לספורטאים" שעסק במאבק ספורטיבי בין בתי הספר (גפני, 1954). בשנות השבעים והשמונים תרגם ועיבד חלקים מסדרת קומיקס בריטית בשם "חבורת איסט אנד" (בהוצאת רמדור), על חבורת נערים הנלחמת בפשע ובשחיתות בספורט לצד "כדורגלן מפורסם" בשם מל רובינס. את הספרים האחרונים בסדרה כתב גפני בעצמו אף שהוצגו כמתורגמים, והוא הוסיף אליהם דמויות של שחקנים ישראלים ששיחקו באנגליה לצד מסרים פטריוטיים מובהקים.

הזירה הספורטיבית בספריו איננה רק מסגרת פופולרית לאינדוקטרינציה אידאולוגית, אלא היא נושא מרכזי בפני עצמה. מתקיים בה דו־שיח מתמשך בין מציאות לדמיון המלווה את כל עלילות הסדרה. המניע לבחירה דווקא בכדורגל נחשף כבר בספר הראשון בדבריו של אלון: "הכדורגל הוא המשחק המרתק ביותר עלי אדמות. כי אין לך משחק המסוגל למשוך צופים כה רבים ולהחזיקם במשך 90 דקות מותחות, בפה פעור, בעיניים לטושות, באגרופים קפוצים ובמחנק של התרגשות בגרון, כמו למשחק זה" (**בעט, אלון, בעט!**, עמ' 27). הכדורגל, שהיה פופולרי בישראל כמו גם בעולם, שימש בעיני גפני כלי גיוס רגשי ותרבותי רב עוצמה.

בדומה לשילובם של אירועים פוליטיים מוכרים, גם תיאורי האלימות והפוליטיקה האנטי־ישראלית במגרשים נשענו על מציאות מוכרת: נבחרות ערביות ומוסלמיות סירבו לשחק מול ישראל; באולימפיאדת מקסיקו (1968) התרחשו עימותים אלימים במשחק מול גאנה; במשחקים הקדם־אולימפיים של 1972 ובמשחקי אסיה ב־1974 שררה אווירה עוינת והשיפוט היה מוטה; וב־1977 ישראל אף הוצאה מהקונפדרציה האסייתית בלחץ מדינות ערב (נבחרת ישראל כלל לא השתתפה באולימפיאדת מינכן, ולכן לא נכחה בעת רצח אחד עשר הספורטאים).

פער מרכזי בין דפי הספרים למציאות היה פער היכולת. בשנות השישים, בעוד שבסדרה שחקני נבחרת ארץ ישראל נחלו ניצחונות מרהיבים והטילו אימה על נבחרות העולם, נבחרת ישראל במציאות השיגה הישגים מוגבלים. בסדרה הראשונה מובילים אלון ורפי את הנבחרת לזכייה באליפות העולם בטוקיו, בשנה שבה הפסידה הנבחרת בפועל 0-2 לווייטנאם בשלב המוקדמות. אומנם ב־1964 זכתה ישראל בגביע אסיה שאירחה, אך הישגיה הבין־לאומיים היו צנועים: באולימפיאדת מקסיקו (1968) העפילה לראשונה לרבע הגמר, הישג שחזרה עליו רק במונטריאול (1976), וב־1970 השתתפה לראשונה במונדיאל. בספרי הסדרה המאוחרים מובילים אלון ורפי את נבחרת ארץ ישראל לזכייה בגביע העולם בספרד. בספר ה־13, **הספורטאים הצעירים בדרך לאליפות** (1989), מתואר משחק מקדים מול נבחרת סקוטלנד שבו ארץ ישראל מנצחת ביושר ובאומץ חרף ניסיונות סיכול סובייטיים. בפועל דורגה ישראל במקום האחרון במוקדמות מונדיאל 1982 (שאכן התקיים בספרד) והפסידה לסקוטלנד 0-1 ברמת גן ו־0-3 בגלזגו. בריאיון משנת 2009 התייחס גפני לפער וציין כי ביקש לחנך דור ספורטאים שיראה בניצחון המשולב בהגינות ספורטיבית יעד מרכזי, בניגוד למנטליות שלטענתו שררה אז בישראל, שלפיה החשוב הוא עצם ההשתתפות במשחק ולא הניצחון (גפני, 2009). נראה שעמדה זו שיקפה יותר את ביקורתו על הלך הרוח הציבורי מאשר על הממסד הספורטיבי עצמו, שכן כבר משלהי שנות השישים החלה בכדורגל הישראלי תקופה של מעבר למקצוענות ולמתן תשלום קבוע לשחקנים (בן פורת, 2015ב, עמ' 121-125).

פער אחר היה בין ערכי ההגינות והיושרה שנדרשו מהשחקנים ה"עבריים יורשי נביאי ישראל" לחוסר ההגינות שראה גפני בזירה המקומית והעולמית. אף שעסק בספריו גם בהיעדר הוגנות בין־לאומית, עיקר חיציו כוונו כלפי הספורט הישראלי, שסבל מפוליטיזציה, מעסקנות ומשחיתות שפגעו בהתפתחותו ובתדמיתו הציבורית (בן פורת, 2015ב; כרמי, 2019). לא במקרה העניק גפני לדמויות הצעירות את תפקיד שומרות הסף של ההגינות, לא בשם המדינה אלא בשם העם העברי. באחד העמודים האחרונים של הספר **נבחרת השלום בקרב איתנים** נכתב: "השחקן הארצישראלי־העברי לא יחטא לעולם להגינות במשחק אף לא במצבים הנואשים ביותר" (עמ' 112). בכך גפני ביקש לא רק להנחיל אתוס של יושר ספורטיבי, אלא גם להציב ביקורת סמויה על עולם הספורט הישראלי. באמצעות גיבוריו הצעירים הוא יצר מודל נגדי לעסקנות ולחוסר ההגינות והציע חזון של דור חדש שיאמין כי יושר, צדק והגינות יכולים לנצח גם בזירה ספורטיבית עוינת.

דיון

סדרת "הספורטאים הצעירים" הייתה אחת הסדרות הפופולריות ביותר לילדים בישראל משנות השישים ועד שנות התשעים. הפופולריות בקרב צעירים והצלחתה המסחרית מעידות על קבלתה (או לפחות סובלנות לצריכתה) גם מצד ההורים.[14] לצד אהדה ציבורית זו התעוררה התנגדות חריפה מצד הממסד הספרותי והחינוכי. בין המבקרים הבולטים נמנו אוריאל אופק ואדיר כהן, ששניהם שיתפו פעולה עם גפני בתור מתרגמים בהוצאת מ. מזרחי. אופק טען שספריו של גפני נגועים בגזענות ומרעילים את נפש הנוער ודרש להוציאם מספריות ציבוריות; כהן הזהיר מפני פיתוח סטריאוטיפים גזעניים בקרב צעירים בעקבות ספרי גפני וסדרות דומות כ"חסמב"ה" (אופק, 1965, 1988; כהן, 1985). גפני עצמו טען כי ספריו אכן הוצאו מספריות הקיבוצים אך הוחזרו בעקבות "מרד הילדים", עדות לפער בין עמדות המבקרים למציאות הצריכה התרבותית של הציבור (גפני, 2009).

הביקורת הופנתה לא רק לתכנים אלא גם לבית ההוצאה מ. מזרחי, אחת ההוצאות הפופולריות בישראל, שפעלה מחוץ למסגרות הקנוניות והוציאה תרגומים, ספרות יפה וסדרות פופולריות. ההוצאה הצליחה בשוק הקיוסקים ובחנויות הספרים אך התקשתה לחדור לספריות ציבוריות ולבתי ספר. המבקרים תקפו את רמת התרגום, את העריכה הרשלנית ואת העטיפות ה"צעקניות" שעיצב אריה מוסקוביץ' וטענו כי הן מטשטשות את ההבחנה בין ספרות "יפה" ל"זולה".[15] אולם כפי שמראה בן־ארי, בחירה זו בז'אנרים פופולריים ביטאה גם גישה חתרנית והייתה מעשה של התנגדות להגמוניה החינוכית־פוליטית. ההצלחה בשוק המסחרי חשפה את הפער בין המבקרים ומעצבי התרבות לטעמי הציבור (שיינבלט, 2009; Ben-Ari, 2009).

המאמר הנוכחי התמקד בשני מישורים: ייחודיותו של הכדורגל כספורט עממי המאפשר בניית זהות קולקטיבית והקשר שבין פופולריות ספרותית להגמוניה פוליטית. גפני זיהה את כוח המשיכה של הכדורגל כ"עטיפת סוכרייה" המאפשרת להעביר מסרים שנויים במחלוקת מבלי להרתיע את הקוראים או את הוריהם. בניגוד לסדרות אחרות הכדורגל לא שימש רק רקע, אלא עמד במרכז העלילה והפך לכלי בעיצוב דמות הילד־האזרח. כך חיבר גפני בין נושאים קונצנזואליים, כפטריוטיות, נכונות להקרבה ואסירי ציון, לעמדות לא־קונצנזואליות, כתמיכה בארץ ישראל השלמה, ביקורת על מדיניות ממשלתית ודימוי דיכוטומי של האויב הערבי. בראיונות מאוחרים הציג גפני את כוונתו להנחיל ערכים חינוכיים של אהבת הארץ וציונות, אולם בפועל עסק ישירות בסוגיות פוליטיות שנויות במחלוקת בלב החברה הישראלית.

הגיבורים שעיצב גפני - דנידין, הבלשים, הימאים והספורטאים, חלקו מאפיינים משותפים: צעירים אמיצים, בעלי תושייה ויצירתיים, המציגים היפוך הירכי אופייני לספרות ילדים פופולרית. הם נשאו שמות עבריים מודרניים, היו נטועים בארץ ובנופיה ומנותקים מסממני גלות

[14] אין בידי נתונים מדויקים על מספרי העותקים שהודפסו. ההדפסה האחרונה של הסדרה על ידי הוצאת הספרים מ. מזרחי הייתה בשנת 2001, והודפסו לפחות חמש מהדורות מוכרות. יש לזכור שמדובר בתקופה שבה צריכת הספרים באמצעות ספריות בית־ספריות או קהילתיות הייתה גבוהה, ולכן מדובר בקהל קוראים רחב מאוד. עדות עקיפה לפופולריות ניתן למצא באתרי נוסטלגיה ישראליים המזכירים את הסדרה.

[15] הדיון בהוצאה נמצא מחוץ להיקפי מאמר זה, וראו לדוגמה התייחסות באתר נוסטלגיה ישראלית. נדלה בספטמבר 2025. ההוצאה נקלעה לקשיים בשנות השמונים עם הגעת הטלוויזיה הצבעונית לארץ, אולם מאז שנות האלפיים שבה להוביל את הוצאות הספרים לנוער ואף זכתה לשבחים על התרגומים החדשים לספרות המופת לצעירים.

וסימלו ילידיות. מבין הסדרות, "הספורטאים הצעירים" הייתה היחידה שלא נשענה ישירות על הביוגרפיה של גפני כלוחם בלח"י. "דנידין הרואה ואינו נראה", שהחל לצאת בשנת 1961, ובמידה רבה גם "הבלשים הצעירים" (שהחלו את דרכם כבר בתחילת שנות החמישים בסיפור בהמשכים בעיתון "הארץ שלנו") שאבו מהביוגרפיה של גפני כאיש מודיעין בלח"י, והעיסוק בריגול ובביון ממלא גם את הסדרות האחרות. "הימאים הצעירים", שהחלה לראות אור אף היא בשנת 1961, עסקה בעלילות מחתרת ימאים בתקופת המנדט במאבקה נגד הבריטים והערבים ובשטח ההעפלה, מאבק שבו נאלצו הימאים להתגבר גם על הפרעות של אנשי ארגון מתחרה בשם "המגינים", והרמז ל"הגנה" ברור. עלילות הסדרה אומנם מתחילות כבר ב־1935, טרם הקמת הלח"י, אבל גפני מעולם לא הסתיר שבאמצעות הימאים הציג את המחתרת. בישראל של שנות השישים עוררה הסדרה ביקורת חריפה ולא זכתה להצלחה מסחרית כסדרות האחרות.

בהקשר זה יש להבין את הביקורת כלפי "הספורטאים הצעירים". גפני היה בין הראשונים שפרסמו ספרות ילדים המזוהה עם השקפת עולם ימנית, והוא עשה זאת כבר מסוף שנות החמישים ובמשך יותר משלושה עשורים. הוא אף האדיר את אנשי לח"י בספרות פופולרית זמן רב לפני שהחברה הישראלית נתנה לגיטימציה לעיסוק זה. רק בשנות השבעים, כפי שהראתה שיכמנטר (2018), חדרה ספרות בעלת אוריינטציה ימנית לשוק ספרי הילדים באופן רחב, תחילה דרך שחקנים מתוך הממסד ההגמוני שביקשו להרחיב את גבולות הקונצנזוס בעיקר כדי לעקר את כוחן החתרני של קבוצות פוליטיות יריבות ובהמשך מתוך מגויסות פוליטית מוצהרת מצד הימין עצמו. גפני הקדים מהלך זה, וכתיבתו הפופולרית, הישירה והאינדוקטרינית חרגה מהקו המקובל בספרות הילדים, שנטתה באותה תקופה להתרחק מן הקולקטיב ולעסוק בפרט. נוסף על כך מרבית ספרי הנעורים שסללו את הדרך לעיסוק בהיסטוריה של הימין בחברה היישובית, בגיבורי המחתרות הימניות או בתפיסת העולם הימנית היו מסוג הרומנים ההיסטוריים או ביוגרפיות היסטוריות היוצרות הרחקה, ואילו גפני עסק ישירות בסוגיות פוליטיות בנות הזמן.

חלק מהביקורת התמקד גם בהיבטים הספרותיים: פשטות לשונית, עלילות בלתי סבירות והיעדר מורכבות פסיכולוגית או מוסרית. ביקורת זו לא הופנתה רק כלפי גפני אלא גם כלפי ספרות ילדים פופולרית אחרת. אופק, למשל, יצא נגד סדרות תמימות לכאורה כמו "קופיקו" ו"צ'יפופו" מאת תמר בורנשטיין לזר וחשב אותן ל"דלות ספרותית" (אופק, 1963; שיכמנטר, 2016).

מיקומו המרכזי של הכדורגל בסדרה שיקף שני היבטים: ראשית, הפופולריות העצומה של המשחק בקרב ילדים ונוער; שנית, המרכזיות של האתוס הגופני בציונות. נוי (2002) הדגיש את המעבר מן הגוף הגלותי אל הגוף הילידי, תהליך שהפך את הכדורגל לסמל של עִברות תרבותי. בעוד שבספרות הישראלית הקנונית כמעט לא הופיעו תיאורי ספורט עד שנות השבעים,[16] גפני היה בין הראשונים שזיהו את הספורט ככלי חינוכי ואידאולוגי. בשנות התשעים, כשיצאו ספרי הסדרה השנייה של הספורטאים הצעירים, כבר היו הספורט בכלל והכדורגל בפרט חלק

[16] יוצא מן הכלל הוא ספרו של יצחק שלו, פרשת גבריאל תירוש, המתאר משחק כדורגל בין חיילים בריטים לחברי קבוצת "מכבי חשמונאי".

אינטגרלי מעלילות ספרותיות רבות, לאו דווקא בספרות לצעירים.[17]

גם בספרות פופולרית אחרת הופיעו אזכורים לכדורגל: במרכז הסיפור "אחד אפס לטובתנו" של משה שמיר (1945) עמדה קבוצת כדורגל. פרסומים אחרים כללו אזכורים למשחק, גם אם הוא לא עמד במרכזם: שיר השכונה של חיים חפר (1963), שתיאר את הדומיננטיות של המגרש בחיי השכונה; תיאורי משחקי כדורגל בספרו של ישראל ויסלר (פוצ'ו) "חבורה שכזאת" (1957); ואף חוברות ספורט ייעודיות, שרובן נעלמו במהרה (תומר, 2022). הפופולריות של הכדורגל באה לידי ביטוי באותן שנים גם בעטיפות מסטיק עם תמונות של שחקני כדורגל, שהיו פופולריות בעיקר מאמצע שנות השישים. עם זאת חשוב לציין שבשני העשורים הראשונים לקיומה של המדינה חוויית הכדורגל של ילדים הייתה בעיקר חוויית המשחק ברחוב, שכן הכדורגל לא היה חלק משיעורי החינוך הגופני בבתי הספר, וגם מועדוני הספורט לא החזיקו קבוצות כדורגל לילדים (בן פורת, 2015א, עמ' 112-113). "הספורטאים הצעירים" הייתה שונה מביטויים פופולריים אלו משום שהעמידה את הכדורגל במרכז העלילה, חצתה את גבולות השכונה והציבה אותו בזירה הלאומית והמקצוענית. בכך חידש גפני, שהשתמש במשחק הפופולרי לא רק בתור רקע אלא בתור אמצעי מוצהר לעיצוב תודעה לאומית ופוליטית בקרב ילדים.

ההצלחה המסחרית של הסדרה מעידה כי קוראים צעירים מצאו בהרפתקאות המדומיינות של נבחרת ישראל מקור להזדהות ולהשראה וכי המסרים האידאולוגיים הועברו דרך חוויית הקריאה הספורטיבית. הורים רכשו את הספרים לאו דווקא מתוך מודעות למסריהם החינוכיים והפוליטיים ולעיתים מתוך התעלמות מהם. בכך נחשף הפער העמוק בין עמדות המבקרים לדפוסי הצריכה התרבותית בפועל: בעוד שהממסד החינוכי והספרותי לא מיהר לראות בכדורגל אמצעי חינוכי לגיטימי, גפני השתמש בו ככלי מרכזי ליצירת הזדהות ולחינוך פוליטי, והציבור קיבל את התוצאה בהתלהבות.

סדרת "הספורטאים הצעירים" פתחה פתח חדש בספרות הילדים והנוער הישראלית בכך שהיא הציבה את דמות הספורטאי הצעיר במרכז השיח הספרותי, גם אם בשדה הפופולרי. במידה רבה שרגא גפני היה פורץ דרך בכתיבה פוליטית בהיותו מהראשונים שכתבו על גיבורי הימין בתור דמויות מחנכות. הוא התאים את עלילותיו למציאות הישראלית המשתנה, אך לא התאים את מבנה הכתיבה ואת אופי המסרים לשינויים אלו. סגנון הכתיבה הבוטה, הדיכוטומיה, היעדר המורכבות במסרים החינוכיים והאידאולוגיים והקולקטיביזם המיליטריסטי שבו הם רווחו לא עמדו במבחן הזמן. בעקבות זאת הסדרה ירדה מהמדפים הן של הקיוסקים הן של חנויות הספרים.

[17] רשימת הספרים העוסקים בכדורגל ארוכה, החל מספרים המשלבים כדורגל, כגון: חנוך ברטוב, של מי אתה ילד (1970); חיים גורי, הספר המשוגע (1971), דויד גרוסמן, עיין ערך: "אהבה" (1986), והמשך בסיפורים שהכדורגל עומד במרכזם, כגון: נתן שחם, כדורגל (1979); יצחק קרונזון, אמא שמש ומולדת (1985), איל מגד, גמר הגביע (1988) ואחרים.

מקורות

אוחנה, ד' (2008). **לא כנענים, לא צלבנים: מקורות המיתולוגיה הישראלית**. ירושלים: כתר.

אופק, א' (1963, 25 באוקטובר). הבלשים, הספורטאים, הימאים, האמיצים: בית־חרושת להרפתקאות של אבנר כרמלי. **דבר**, עמ' 11.

אופק, א' (1965, 3 באוקטובר). צ'יפופו, תוכידס, צ'ופצ'יק ושו"ת: מזון רוחני קלוקל המוגש לצעירי הקוראים. **דבר**, עמ' 3.

אופק, א' (1988). **ספרות הילדים העברית**, 1900-1948. תל אביב: דביר.

אלדר, ע' וזרטל, ע' (2004). **אדוני הארץ: המתנחלים ומדינת ישראל 1967-2004**. אור יהודה: דביר.

אלמוג, ע' (1997). **הצבר: דיוקן**. תל אביב: עם עובד.

אשד, א' (2011, 29 בדצמבר). העברי האחרון? חמישים שנה לסדרות של שרגא גפני. **יקום תרבות: הזירה המקוונת לתרבות עברית**. נדלה בספטמבר 2025.

בן פורת, א' (2009). לכבד את ההמנונים: לאומיות ואתניות בספורט. בתוך י' גלילי, א' בן־פורת ור' לידור (עורכים), **במגרש המשחקים: ספורט וחברה בתחילת האלף השלישי** (עמ' 145-184). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

בן פורת, א' (2010). ישראל שפה קשה, אך כדורגל דיברו כולם. **עיונים בתקומת ישראל**, 20, 144-168.

בן פורת, א' (2015א). **כך לא עושות כולן, נשים במגרש הכדורגל**. תל אביב: רסלינג.

בן פורת, א' (2015ב). אוטונומיה יחסית: נשים אוהדות כדורגל. בתוך י' גלילי, מ' לוי וא' תמיר (עורכים), **ספורט ומגדר בחברה הישראלית: מאפיינים, זהויות ויצוגים** (עמ' 37-56). הרצליה: המרכז הבינתחומי.

בניהו מ' (1962). **כך אהיה חזק**. תל אביב: איתנים.

ברגמן, ר' 2009)). **מדינת ישראל תעשה הכל: הקרב החשאי על השבויים והנעדרים**. בני ברק: כנרת, זמורה־ביתן.

גולדשטיין, א' ושילה, א' (2020). לפני סבסטיה: ניסיונותיה של "קבוצת שכם" להקים התנחלות 1969-1970. **עיונים: כתב עת רב־תחומי לחקר ישראל**, **34**, 95-123.

גלילי, י', לוי, מ' ותמיר, א' (2015). מבוא: ספורט, מגדר וחברה. בתוך י' גלילי, מ' לוי וא' תמיר (עורכים), **ספורט ומגדר בחברה הישראלית: מאפיינים, זהויות ויצוגים** (עמ' 11-20). הרצליה: המרכז הבינתחומי.

גפן, ר' ולוי, י' (2003). **מילון אוקספורד, אנגלי־אנגלי־עברי** (מהדורה שלישית).& Kernerman Lonnie Kahn, Oxford University Press.

גפני, ש' (1954). **אולימפיאדת השכונות: עלילה לספורטאים**. תל אביב: אלקנה.

גפני, ש' (כרמלי, א'). (2005, 23 במרץ). הכדור בפנים... כן! **ידיעות אחרונות**.

גפני, ש' (2009, 23 בינואר). ריאיון מוקלט. **אתר הנצחה לשרגא גפני**. נדלה בספטמבר 2025.

גרינברג, ל' (2007). **שלום מדומיין, שיח מלחמה: כשל המנהיגות, הפוליטיקה והדמוקרטיה בישראל 1992-2006**. תל אביב: רסלינג.

גרץ, נ' (עורכת). (1987). **הקבוצה הכנענית: ספרות ואידיאולוגיה**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

גרשוביץ, ל' 2011)). **אנחנו ואתם? המאבק הציבורי בישראל למען שחרור ועליית יהודי ברית־המועצות, 1948-1989** [עבודת גמר מחקרית (תזה)]. האוניברסיטה העברית בירושלים.
דר, י', שטיינמן, י', לבנת, ח' וקוגמן, ט' (2007). **ברוח הזמן: החזרת ספרות הילדים להקשרה ההיסטורי־תרבותי.** רעננה: האוניברסיטה הפתוחה ומכון מופ"ת.
חריף, ח' (2011). **ציונות של שרירים: תפקידיו הפוליטיים של הספורט הייצוגי ביישוב ובמדינת ישראל, 1898-1960.** ירושלים: יד יצחק בן־צבי.
יקיר, ח' (1976). דמות הערבי בספרי ילדים ישראליים. **צופית**, עמ' 4.
כהן, א' (1985). **פנים מכוערות במראה: השתקפות הסכסוך היהודי־ערבי בספרות הילדים העברית.** תל אביב: רשפים.
כרמי, א' (2019). **העסקונה: עלייתה ושקיעתה של עילית עסקני הספורט בישראל, 1951-1996.** נתניה: המכללה האקדמית וינגייט.
כרמי, א' (2020). "שולחן ערוך" ספורטיבי. **בתנועה, יב** (4), 533-552.
כרמי, א' (2025). **"לא ספורט לשם ספורט": גיבורי ספורט בתקופת היישוב.** תל אביב: מכון מופ"ת.
לוי, מ' (2009). זה רק ספורט? היבטים חברתיים ותרבותיים של ספורט ופעילות גופנית בחברה הישראלית. **סוגיות חברתיות בישראל: כתב עת לנושאי חברה, 8**, 8-9.
מן, נ' (2006). זהרה לביטוב - גיבורת מופת או מיתוס? **קתדרה, 118**, 145-176.
מקל, א' (2015). **יחסי ישראל-יוון.** מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת בר־אילן.
משיח, ס' (2000). **ילדות ולאומיות: דיוקן ילדות מדומיינת בספרות העברית לילדים, 1790-1948.** תל אביב: צ'ריקובר.
משיח, ס' (2001). ילדות ולאומיות: דרכה של הספרות לילדים בבניין זהות לאומית. **ספרות ילדים ונוער, 28**(109), 4-8.
משיח, ס' (2006). לדמיין אויב: יריבים פוליטיים בשבועוני הילדים והנוער לפני מלחמת תש"ח ואחריה. בתוך י' דהאן וה' וסרמן (עורכים), **להמציא אומה: אנתולוגיה** (עמ' 261-298). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
משיח, ס' (2018). **אין ילדים מחוץ לפוליטיקה: ספרות ילדים ונוער ואוריינות פוליטית.** תל אביב: רסלינג.
נודלמן, פ' (2014). האחר: אוריינטליזם, קולוניאליזם וספרות ילדים. **עולם קטן: כתב עת לחקר ספרות ילדים ונוער**, 5, 21-34.
נוי, ע' (2002). הספורט בספרות העברית. בתוך ח' קאופמן וח' חריף (עורכים), **תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים** (עמ' 493-510), ירושלים: יד יצחק בן־צבי.
ספרן, ח' (2006). **לא רוצות להיות נחמדות: המאבק על זכות הבחירה לנשים וראשיתו של הפמיניזם החדש בישראל.** חיפה: פרדס.
פונדק, ר' (2013). **ערוץ חשאי: אוסלו - הסיפור המלא.** תל אביב: ספרי עליית הגג/ידיעות ספרים.
פוסטמן, נ' (1986). **אבדן הילדות** (י' כפרי, מתרגמת). תל אביב: ספרית הפועלים.
פינקוס, ב' (1993). **תחייה ותקומה לאומית: הציונות והתנועה הציונית בברית־המועצות, 1947-1987.** באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן־גוריון בנגב.

צימרמן, מ' (2017). דת המאה העשרים: הספורט. בתוך מ' צימרמן (עורך), **דת השרירים: ספורט, לאומיות ויהדות** (עמ' 13-38), ירושלים: כרמל.
קאופמן, ח' (2007). הספורט היהודי, הארץ־ישראלי והישראלי, בין לאומיות לבין פוליטיות. בתוך א' גור־זאב ור' לידור (עורכים), **ספורט: ערכים ופוליטיקה** (עמ' 113-130), חיפה: דוד רכגולד.
קאופמן, ח' וחריף, ח' (2002). **תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים**. ירושלים: יד יצחק בן־צבי.
רגב, מ' (1992). **ספרות ילדים, השתקפויות: חברה, אידיאולוגיה וערכים בספרות ילדים ישראלית**. תל אביב: אופיר.
רודין, ש' (2015). דמות הערבי בספרות הישראלית לילדים ולנוער: 1985-2015. **ספרות ילדים ונוער, 138**, 29-62.
רימלט, נ' (2010). **הפמיניזם המשפטי מתאוריה למעשה: המאבק לשוויון בין המינים בישראל ובארצות הברית**. חיפה: פרדס.
רענן, צ' (1980). **גוש אמונים**. תל אביב: ספרית פועלים.
שביט, ז' (1996). **מעשה ילדות: מבוא לפואטיקה של ספרות ילדים**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
שביט, י' (1984). **מעברי עד כנעני**. תל אביב: דומינו.
שור, ע' (2015). גבריות יהודית והבניית האחר בתקשורת הספורט הישראלית. בתוך י' גלילי, מ' לוי וא' תמיר (עורכים), **ספורט ומגדר בחברה הישראלית: מאפיינים, זהויות ויצוגים** (עמ' 130-166). הרצליה: המרכז הבינתחומי.
שחם, ח' (2001). להתפכח מחלום, להיפרד מחזון - שלושה היבטים של חניכה ארץ ישראלית. **מחקרי ירושלים בספרות עברית, יח**, 321-339.
שטיינמן, י' (2006). טקסטים לילדים כסוכנים אידיאולוגיים: מקרה מבחן - עיבוד הנובלה למבוגרים "איילת השחר" לסיפור קצר לילדים "לקט התולעים במשובה". **דפים, 42**, 44-61.
שיינבלט, ח' (2009). **נוף ילדות קצת אחר: ספרות נוער פופולארית בישראל, 1958-1965** [עבודת גמר מחקרית (תזה). אוניברסיטת תל אביב.
שיכמנטר, ר' .(2016) **מבטים חדשים על ספרות ילדים**. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
שיכמנטר, ר' (2018). הנרטיב ההיסטורי של הימין בספרות הילדים והנוער, 1965-1980. **עיונים: כתב עת רב־תחומי לחקר ישראל, 30**, 181-203.
שילה, א' (2024). **סיפורה של "קבוצת שכם" (1969-1973): חוליה נשכחת בתולדות ההתנחלות**. רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר־אילן.
שילון, א' (2017). מלחמת ששת הימים והתעוררות הרעיון הכנעני. **עיונים בתקומת ישראל** (סדרת נושא, 11: ישראל 1967-1977: המשכיות ומפנה), 102-129.
תומר, ח' (2022). עלייתם ונפילתם של כתבי העת הספורטיביים בארץ ישראל ובמדינת ישראל. **קשר, 58**, 181-204.

Abadi, J. (2000). Constraints and adjustments in Greece's policy toward Israel. *Mediterranean Quarterly, 11*(4), 40–70.
Archetti, E. P. (1994). Masculinity and football: The formation of national identity in Argentina. In R. Giulianotti & J. Williams (Eds.), *Games without frontiers: Football, identity and modernity* (pp. 225–269). Aldershot, UK: Avebury.
Bairner, A. (2009). National sports and national landscapes: In defence of primordialism. *National Identities, 11*(3), 223–239.
Baram Eshel, E. (2018). Children's groups in the young state of Israel: Simplicity and complexity in the cult movie Hasamba & the Black Handkerchief Gang (1971). In D. Olson (Ed.), *The child in world cinema: Children and youth in popular culture* (pp. 125–148). Lexington Books.
Ben-Ari, N. (2009). Popular literature in Hebrew as a marker of anti-Sabra culture. *Translation Studies, 2*(2), 178–195.
Berger Hobson, R., & Pedahzur, A. (2022). The Munich massacre and the proliferation of counterterrorism special operation forces. *Israel Affairs, 28*(4), 625–637.
Boehm, S., Colantonio-Yurko, K., Olmstead, K., &Miller, H. (2020). Athlete as agitator, assaulter, and armor: Sports, identity, and sexual assault in young adult literature. *Study & Scrutiny: Research on Young Adult Literature, 4*(2), 31–56.
Brown, A., & Rodesiler, L. (Eds.). (2016). *Developing contemporary literacies through sports: A guide for the English classroom.* Urbana, IL: National Council of Teachers of English.
Cart, M. (2010). *Young adult literature: From romance to realism.* Chicago, IL: American Library Association.
Cocchiarale, M., & Emmert, S. (Eds.). (2004). *Upon further review: Sports in American literature.* London: Bloomsbury Academic.
Cockett, L. (1995). Entering the mainstream: Fiction about gay and lesbian teens. *School Library Journal, 41*(2), 32–33.
Cole, P. B. (2009). *Young adult literature in the 21st century.* Boston, MA: McGraw-Hill Higher Education.
Crowe, C. (2004). *More than a game: Sports literature for young adults.* Lanham, MD: Scarecrow Press.
Crutcher, C. (1983). *Running loose.* New York, NY: Greenwillow Books.
Crutcher, C. (1986). *Stotan!.* New York, NY: Greenwillow Books.
Crutcher, C. (1991). *Athletic shorts: Six short stories.* New York, NY: Greenwillow Books.
Darr, Y. (2012). Nation building and war narratives for children: War and militarism in Hebrew 1940s and 1950s children's literature. *Paedagogica Historica, 48*(4), 601–613.
Darr, Y. (2018). *The nation and the child: Nation building in Hebrew children's literature, 1930–1970.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
Dominguez, M., & Dominguez, A. (2020). Playing past racial silence: Cultivating conversations on racial identity through sports-related young adult literature. *Study & Scrutiny: Research on Young Adult Literature, 4*(2), 1–30.

Edgington, W. D. (1996). *Teaching character education: The values in John R. Tunis's sports books for children and adolescents* [Doctoral dissertation]. Oklahoma State University.
Eliade, M. (1965). *Rites and symbols of initiation: The mysteries of birth and rebirth* (W. R. Trask, Trans.). Spring Publications.
FIFA. (2004). *Women's football across the nations: An international survey.* Zürich: Fédération Internationale de Football Association.
Gorenberg, G. (2006). *The accidental empire: Israel and the birth of the settlements, 1967–1977.* New York, NY: Times Books.
Hürlimann, B. (1967). *Three centuries of children's books in Europe.* London: Oxford University Press.
Jacobs, B. (2004). *The Dick, Kerr's Ladies.* London: Constable and Robinson.
Jones, G. J., Edwards, M., Bocarro, J. N., Bunds, K. S., & Smith, J. W. (2017). An integrative review of sport-based youth development literature. *Sport in Society, 20*(1), 161–179.
Lewis, M. A., & Rodesiler, L. (2020). Sports-Related Young Adult Literature: Society, Culture, and Politics [Special issue]. *Study and Scrutiny: Research on Young Adult Literature, 4*(2), 1–9.
Lipsyte, R. M. (1967). *The contender.* New York, NY: Harper & Row.
Melling, A. (1999). Cultural Differentiation, Shared Aspiration: The Entente Cordiale of International Ladies' Football, 1920–1939. In J.A Mangan (Ed.), *Sport in Europe: Politics, Class, Gender* (pp. 27–53). London: Frank Cass.
Monseau, V. R. (1991). Dora V. Smith: A legacy for the future. In J. M. Gerlach, & V. R. Monseau (Eds.), *Missing chapters: Ten pioneering women in the NCTE and English Education* (pp. 69–93). Urbana, IL: National Council of Teachers of English.
Myers, W. D. (1996). *Slam!.* New York, NY: Scholastic Press.
Nathan, D. A. (2021). Narrative/s in sport history. In M. G. Phillips, D. Booth, & C. Adams (Eds.), *Routledge handbook of sport history* (pp. 41–56). London: Routledge.
Newbery, J. (1744). *A little pretty pocket-book.* London: T. Carnan.
Pavonetti, L. M. (1996). Dora V. Smith: Echoes of a strong voice in English education. *The English Journal, 85*(6), 89–92.
Reid, H. (2017). Athletes as heroes and role models: An ancient model. *Sport, Ethics and Philosophy, 11*(1), 40–51.
Rose, J. (1992 [1984]). *The case of Peter Pan, or the impossibility of children's fiction.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
Santos, L. (2024). "Chu-kaa": Basketball, gender identity, and racial politics in U.S. children's and young adult literature. In T. Neuhaus & N. Thomas (Eds.), *Interdisciplinary analyses of professional basketball: Investigating the hardwood* (pp. 189–206). Switzerland: Palgrave Macmillan.
Sprinzak, E. (1989). The emergence of the Israeli radical right. *Comparative Politics, 21*(2), 171–192.

Suico, T. (2020). Predicting and reflecting changes in culture: A conversation on young adult sports literature with Chris Crowe. *Study & Scrutiny: Research on Young Adult Literature, 4*(2), 79–99.
Tunis, J. R. (1930). *American girl.* New York, NY: Macmillan.
Tziampiris, A. (2014). *The emergence of Israeli-Greek cooperation.* Springer International Publishing.
Williams, J. (2007). *A beautiful game: International perspectives on women's football.* Oxford: Berg Publishers.
Yehudai, O. (2023). "A day of blood and valor": Terrorism and social tensions in 1970s Israel. *Journal of Israeli History, 41*(1), 1–28.
Zimbardo, P. (2011). Why the world needs heroes. *Europe's Journal of Psychology, 7*(3), 402–407.

יצאו בסדרת הספורטאים הצעירים (אבנר כרמלי, הוצאת מ. מזרחי)

כותר	שנת הוצאה
בעט, אלון, בעט!	1960
אלון במלכודת	1960
הכדור בפנים... לא!	1961
מלכי הכדורגל	1961
המשחק הגורלי	1961
ארוכה הדרך לאליפות	1962
המשחק האחרון?	1962
ישראל נגד מצרים	1963
הספורטאים הצעירים בקרב הגדול	1963
הספורטאים הצעירים שבים	1974
הספורטאים הצעירים נלחמים	1977
הכדור הוא עגול	1978
הספורטאים הצעירים בדרך לאליפות	1989
הספורטאים הצעירים בנבחרת השלום	1994
נבחרת השלום לא נשברת	1995
נבחרת השלום בקרב איתנים	1995